

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्ध॑र्म॒धुगा॑सीत्।
स॒र्जीषे॑णाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु स॒त्रमा॑स्महे। येऽस्या
ओष॑धीर्न ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त। याव॑न्तः
स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः
पि॒तरो॑ वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां ज॒ग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तेऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑।
व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॒ इति॑ पि॒तरो॑ऽब्रुवन्। किं वो
भा॑ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॒स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑
ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॒ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै त
ओष॑धीर॒स्वद॑यन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॒पावा॑सृजन्। इ॒दं नो॑
ह॒व्यं प्रदा॑प॒येति॑। सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णौ। दश॑ मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न

दोहन्। आसङ्गं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्विद्भ्यं जातं
दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गं मात्रा सह चरति। वारेवृत्तं
ह्यस्य। तस्माद्विद्भ्यं सः सृष्टयः रुद्रो घातुकः। अति हि
सन्धान्ययति॥ ३॥

अलिम्पन्वेद घातुकं एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग
उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुत्समानो-
ऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत।
सोऽग्निरुपांरमृतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स
रराटादुदमृष्ट॥ ४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः।
ताऽयैष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे
केशा न सन्ति। तद्ग्नौ प्रागृह्णात्। तद्विचिकिथ्सत्।
जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकिथ्सायै जन्म।
य एवं विद्वान् विचिकिथ्सति॥ ५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यंवदद्भुधीति। सोऽब्रवीत्।
कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति।
तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवः स्वाहाकारस्य जन्म वेद।

क॒रोति॑ स्वा॒हाक॒रेण॑ वी॒र्यम्॑। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वा॒हाक॒रेण॑
जुह्व॑ति॥६॥

भो॒गा॒यै॒वा॒स्य॑ हु॒तं भ॑वति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षम॒सृज॑त।
द्वि॒तीय॑म॒जुहो॑त्। सोऽश्व॑म॒सृज॑त। तृ॒तीय॑म॒जुहो॑त्। स
गा॒म॑म॒सृज॑त। च॒तुर्थ॑म॒जुहो॑त्। सोऽवि॑म॒सृज॑त। प॒ञ्चम॑म॒जुहो॑त्।
सोऽजा॑म॒सृज॑त॥७॥

सोऽग्नि॑र॒बिभे॑त्। आहु॑तीभिर्वै माँऽऽप्रो॒तीति॑। स प्र॒जाप॑तिं
पुनः॒ प्रावि॑शत्। तं प्र॒जाप॑तिर॒ब्रवी॑त्। जा॒य॒स्वेति॑। सोऽब्र॑वीत्।
किं भा॑ग॒धेय॑म॒भि ज॑निष्य॒ इति॑। तुभ्य॑मे॒वेदः॑ हू॒यात्।
इत्य॑ब्रवीत्। स ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑म॒भ्यजा॑यत। यद॑ग्नि॒होत्र॑म्॥८॥

तस्मा॑द॒ग्नि॒होत्र॑मु॒च्यते॑। तद्धू॒यमा॑नमा॒दित्यो॑ऽब्रवीत्। मा
हौ॒षीः। उ॒भयो॑र्वै ना॒वेत॑दि॒ति। सोऽग्नि॑र॒ब्रवी॑त्। कथं नौ
होष्य॑न्तीति॑। सा॒यमे॒व तुभ्य॑ जुह॒वन्। प्रा॒तर्म॑ह्य॒मित्य॑ब्रवीत्।
तस्मा॑द॒ग्नये॑ सा॒यः॑ हू॒यते। सू॒र्याय॑ प्रा॒तः॥९॥

आ॒ग्नेयी॑ वै रा॒त्रिः। ऐ॒न्द्रम॑हः। यदनु॑दि॒ते सू॒र्ये प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्।
उ॒भय॑मे॒वाग्ने॒यः स्या॑त्। उदि॑ते सू॒र्ये प्रा॒तर्जु॑होति। तथा॒ऽग्नये॑

साय९ हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते।
अहा प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्।
अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोर्न्य९
राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावा-
ऽऽदित्यः सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे
हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम
एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय
वृश्चेत। यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत। देवताभ्यः
समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव साय९

होत॑व्यम्। सूर्यो॑ ज्योति॑र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हेति प्रा॒तः।
तथो॒भाभ्या॑ꣳ सा॒यꣳ हू॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्यां॑ प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॑-
रित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॑रित्या॑ह। प्र॒जा ए॒वास्मै॑
प्र ज॑नयति। सूर्यो॑ ज्योति॑रित्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु रेतो॑
दधाति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हेत्या॑ह। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां
प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तू॒ष्णीमुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहोति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै।
यदु॑दिते सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑ह्यात्। यथाऽति॑थये प्र॒द्रुता॑य
शू॒न्याया॑वस॒थाया॑हार्यꣳ ह॑रन्ति। ता॒दृगे॒व तत्। काऽऽह
तत॑स्तद्भवतीत्या॑हुः। यथ्स॑ न वेद। यस्मै॑ तद्ध॑रन्तीति।
तस्मा॒द्यदौष॑सं जुहोति। तदे॒व स॑म्प्रति। अथो॒ यथा॑
प्रा॒र्थमौष॑सं प॑रिवे॒वेष्टि॑। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अ॒मृष्टं वि॒चिकि॑त्सन्ति जुह्व॑त्य॒जाम॑सृजताग्नि॒होत्रꣳ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑होति जुह्व॑ति स॒म्पद्ये॑ते हू॑यते
स्था॑पयति स॒म्प्रति॑ द्वे च॑॥

[२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॑ग्निः। प॒त्नी स्था॑ली। यन्मध्ये॑-
ऽग्ने॑रधि॒श्रये॑त्। रु॒द्राय॑ प॒त्नीम॑पि दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्।

उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय।
व्यन्तान्करोति। तथा पत्युप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रति-
षिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो-
खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः।
प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छ्रुतं
हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनदधारयति।
अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्।
यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्।
यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै
देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै।
वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथ्स्तृणाति।

चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्नेवावरुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः।
अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजा-
ऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहोष्यन्नुप सादयेत्।
यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत।
यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति।
अग्निरभिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स एतां
समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयो-
ऽधियन्त॥२२॥

यदेनं समयच्छत्। तत्समिधः समित्त्वम्। समिधमा
दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो
अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यदेकां समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ
कस्यां समिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधांवा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकां
समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव

स॒मिद्वि॑ती॒ आहु॑ती जुहोति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
 आदी॑प्तायां जुहोति। समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॑सम्। अथो॒
 यथाऽति॑थिं॒ ज्योति॑ष्कृत्वा परि॒ वेवे॑ष्टि। तादृ॒गेव॑ तत्।
 च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑
 द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ष्ठापयति॥२४॥

भव॑ति॒ प्रति॑षिञ्चति॒ गम॑यति॒ प्रत्य॑क्प॒शवं॑ उपनि॒धाय॑भि॒यन्तेति॑ तच्च॒त्वारि॑ च॥—[३]

उत्त॒राव॑तीं॒ वै दे॒वा आहु॑तिमजु॒हवुः। अवा॑चीमसु॒राः। ततो॑
 दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॒राः। यं का॒मये॑त् वसी॒यान्थ॒स्यादि॑ति।
 कनी॑य॒स्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ भूयो॑ जुहुयात्। ए॒षा वा
 उत्त॑राव॒त्याहु॑तिः। तान्दे॒वा अजु॑हवुः। तत॒स्तेऽभ॑वन्॥२५॥

यस्यै॒वं जुह्व॑ति। भव॑त्ये॒व। यं का॒मये॑त् पापी॒यान्थ॒स्यादि॑ति।
 भूय॒स्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ कनी॑यो जुहुयात्। ए॒षा वा
 अवा॑च्याहु॑तिः। तामसु॒रा अजु॑हवुः। तत॒स्ते परा॑ऽभवन्।
 यस्यै॒वं जुह्व॑ति। परै॒व भ॑वति॥२६॥

हु॒त्वोप॑ सादय॒त्यजा॑मि॒त्वाय॑। अथो॒ व्यावृ॑त्त्यै। गा॒र्हप॑त्यं
 प्रती॑क्षते। अन॑नु॒ध्यायि॑नमे॒वैनं॑ करोति। अ॒ग्नि॒होत्र॑स्य॒ वै
 स्था॒णुर॑स्ति। तं य ऋ॒च्छेत्। य॒ज्ञ॒स्था॒णुमृ॑च्छेत्। ए॒ष वा

अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि
जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति।
यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति
क्रामति। अवाचीनः सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तद्वधाति।
ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ क्व द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर
इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः
प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निर्मार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति
ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्।
तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निर्मार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्।
यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते।

यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्घर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धौ। निष्टपति
स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा
पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्मादक्षिणोऽर्ध
आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते।
हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असङ्स्थितो
वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति।
अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभ्वन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं
प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्।
अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीद्धम्।
द्यौरहविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो
बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः।

यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः।
तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्स्यायं
जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा।
यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं
सर्वस्यैव समवदायां जुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा
गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्स्यायं जुहोति। रात्रिया एव
तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय।
यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः
पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य
एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा
नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन
जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्यैव भवति।
पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै

प॒शून॑व॒रुन्धे॥ ३८॥

प॒शु॒मा॒ने॒व भ॑वति। द॒ध्ने॒न्द्रि॒यका॑मस्य। इ॒न्द्रि॒यं वै दधि॑।
इ॒न्द्रि॒या॒व्यै॒व भ॑वति। य॒वा॒ग्वी॑ ग्रा॒म॒का॒मस्यो॑ष॒धा वै म॑नु॒ष्याः।
भा॒ग॒धे॒ये॒नै॒वास्मै॑ स॒जा॒ता॒नव॑ रुन्धे। ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति। अ॒य॒ज्ञो
वा ए॒षः। योऽसा॒मा॥ ३९॥

च॒तु॒रु॒न्न॑यति। च॒तु॒र॒क्षर॑ रथ॒न्त॒रम्। र॒थ॒न्त॒रस्यै॑ष वर्णः।
उ॒प॒री॒व ह॑रति। अ॒न्त॒रि॒क्षं वा॑म॒दे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॑ष वर्णः।
द्वि॒र्जु॒होति॑। द्य॒क्षरं॑ बृ॒हत्। बृ॒हत् ए॒ष वर्णः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व
तथ्साम॑न्वत्करोति॥ ४०॥

यो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वेदः। उ॒पै॒नमु॑प॒सदो॑
नम॑न्ति। वि॒न्दत॑ उ॒पस॑त्तारम्। उ॒न्नी॒योप॑ सा॒दय॑ति।
पृ॒थि॒वीमे॒व प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नु॑प॒साद॑यति। अ॒न्त॒रि॒क्षमे॒व
प्री॑णाति। हु॒त्वोप॑ सा॒दय॑ति। दि॒वंमे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा
अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑॥ ४१॥

य ए॒वं वेदः॑। उ॒पै॒नमु॑प॒सदो॑ नम॑न्ति। वि॒न्दत॑ उ॒पस॑त्तारम्।
यो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितं॑ प्र॒त्याश्रा॑वित॒ र्होता॑रं
ब्र॒ह्माणं॑ व॒षट्कारं॑ वेदः। तस्य॒ त्वै॒व हु॑तम्। प्रा॒णो वा

अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता।
चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै
देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न
तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं
प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायं
सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः
सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयांस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभिस्तर्प-
यन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं
प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयांसो
भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिथ्सत्तमी।
सप्तपदा शक्वरी। शाक्वरो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं
प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बर्हिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च

प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥ [५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्।
 तस्याऽऽत्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्।
 प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि।
 जायतान्न आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
 वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै
 पयसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते
 प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो
 नो जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति
 प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव
 प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेर्हुतादजनीति।
 तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं
 वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
 अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति।
 यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां

प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्चित्याहवनीय-
मभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः
सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदा-
लम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्।
सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मुर्यावर्तत।
ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं
वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उत्तैकाहमुत ब्रह्म न जुह्वति।
हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गविं। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्।
सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरं।
धातुरुद्धासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वा-
ऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्धासितं सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति।

प्राची॑मा वर्तयति। दे॒व॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। उदी॑चीमा॒वृत्य॑
दो॒ग्धि। म॒नु॒ष्य॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। पूर्वा॑ दु॒ह्याज्ये॒ष्ठस्य॑
ज्यै॒ष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒तश्रीः॑ स्यात्। अप॑रौ दु॒ह्यात्कनि॒ष्ठस्य॑
का॒नि॒ष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ बु॒भूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॑ व्यावृ॑त्त्यै। वा॒य॒व्यं वा॑
ए॒तदु॒प॒सृष्टम्। आ॒श्विनं॑ दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रं दु॒ग्धम्। अ॒र्य॒म्णा
उ॒द्धा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॑न्नीय॒मानम्। बृ॒ह॒स्प॒तेरु॑न्नी॒तम्। स॒वि॒तुः
प्र॒क्रा॑न्तम्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं ह्रि॑य॒माणम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमु॒प॒सा॒दि॒तम्। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
यो॑ऽग्नि॒हो॒त्रं जु॒होति॑। यथा॒ खलु॒ वै धे॒नुं ती॒र्थे त॑र्पयति।
ए॒वम॑ग्नि॒हो॒त्री यज॑मानं तर्पयति। तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
सु॒व॒र्गं लो॒कं जा॑नाति। प॒श्य॑ति पु॒त्रम्। प॒श्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒हो॒त्रं जु॒ह्व॑ति।
य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्विद्यमाणञ्जायते द्वे च॥

[८]

त्रयो॒ वै प्रै॒यमे॒धा आ॑सन्। तेषां॒ त्रिरे॒कोऽग्नि॒हो॒त्रम॑जुहोत्।
द्विरे॒कः। स॒कृदे॒कः। तेषां॒ यस्मि॑रजुहोत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्।

यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्धुताम्।
तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धौ
अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति।
रेतं एव तदधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति
प्रातः। रेतं एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न
प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय
प्राङ्मुद्रावेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्।
स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो
धूपायज्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिधमर्चिरा लभते।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य
देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव
भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजा-
पतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा
अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु
विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु
देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ
चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निहितः प्रथमं

सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥) [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं

त्व॒र्तेन॑ परि॒षिञ्चा॒मीति॑ प्रा॒तः। अ॒ग्नि॒र्वा ऋ॒तम्। अ॒सावा॑दि॒त्यः
 स॒त्यम्। अ॒ग्निमे॒व तदा॑दि॒त्येन॑ सा॒यं परि॑षिञ्चति। अ॒ग्निना॑-
 ऽऽदि॒त्यं प्रा॒तः सः। याव॑द॒होरा॒त्रे भव॑तः। ताव॑दस्य लो॒कस्य॑।
 ना॒र्तिर्न रि॒ष्टिः। नान्तो॑ न प॒र्यन्तो॑ ऽस्ति। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ ऽग्नि॒होत्रं
 जुह॑ति। य उ॒चैन॑दे॒वं वेद॑॥६०॥

अ॒स्ति द्वे च॑॥—————[११]

अङ्गि॑रसः प्र॒जाप॑तिर॒ग्निः रु॒द्र उ॑त्तराव॒र्ती ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो ऽग्नि॒होत्र॑प्रा॒यणा य॒ज्ञाः
 प्र॒जाप॑तिरकामयता ऽऽत्म॒न्वद्रौ॒द्रङ्गवि॑ दक्षिण॒तस्त्रयो॑ वै यद॒ग्निमृ॑तं त्वां स॒त्येनै॑कादश॥११॥
 अङ्गि॑रसः प्रै॒व तेन॑ प॒शून्वे॒व यन्नि॒मार्ष्टि॑ यो वा अ॒ग्निहो॑त्रस्यो॒पसदो॑ दक्षिण॒तः ष॒ष्टिः॥६०॥
 अङ्गि॑रसो य उ॒चैन॑दे॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा
असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं
मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो
भवति। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं
यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं पुरेत्य। दर्भस्तुम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो
निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म।
यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्।
प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तुम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तुम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो
दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं
यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तो रित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट
इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव
रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा
धत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति।
हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति।
सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव
तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः।
नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य

स्वम्। यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तद्भि चरति। स्वकृतं
 इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
 निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः
 क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
 ताजगार्तिमार्च्छति॥ ७ ॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं
 चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्।
 ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
 क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
 दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
 हवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥ ८ ॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत
 चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्।
 तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
 चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि
 ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥ ९ ॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्।
 चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति।
 चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं
 सृजेयेति। स एतं षड्द्वीतारमपश्यत्। तं मनसा-
 ऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत।
 सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्द्वीतारं
 मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वा-
 ऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
 धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
 सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्।
 ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य
 ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
 ऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
 तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो
 वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्संम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्संम्भारा
भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र तनुते। अर्यज्ञो
वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
पत्नीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्ध्वद्व॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
स त्रिवृतं स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
उदत्तृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत्
पापीयान्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव
भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै
दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता ऋतवः
संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरान्सृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजयेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरं हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा

प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं
 लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा
 प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता।
 संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं
 लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्ध्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः
 स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभिर्जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः
 सु सद्ध्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।
 वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
 वेद। द्वादश मासाः पञ्चवर्षः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य
 एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य
 एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानुतवः षट्॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्।
 तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः
 सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान्
 यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्बाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्दुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्बाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तत्सुवर्णं

हिरण्यमभवत्। तत्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव५
सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः।
तस्मात्सुवर्णः५ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं
प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स
सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो-
ऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन
रुचमधत्त॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्सोमैर्न यजते।
सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो
भ्रातृव्यान्प्राणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति। एकविंशेन
रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न
निर्हृत्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते
प्रजात्यै॥२७॥

अनन्दद्ब्रुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै
दक्षिणामनयत्। तामंघ्रीनात्। तैर्ब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम।

तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यंगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाल्लीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा व्लीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनां देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्वमित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानुर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवात्मन्धत्ते। वयो दात्र इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो

मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीतिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनमुष्मिल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

द्वीनात्यश्रमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥—[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति।

अन्नं वै पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति।
मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै।
देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः
स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै।
अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वशममहः। एतत्खलु वै
देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहंश्चतुर्-
होतृन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव
रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति।
वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा
अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्।
भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्विवा वाचं विसृजेत्।
अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं
भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति।
एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्यो-

ऽस्तमेति॥ ३७ ॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिःषेत्यञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता
रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता
नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम् वै प्रजापतिरिति।
तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्धयेते॥ ३८ ॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स
इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति।
स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं
भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तः आपद्यत।
तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥ ३९ ॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य।
सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्।
अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं
यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र
कल्पयेति॥ ४० ॥

तस्य वा इयं कृतिः। यदिदं किं च। य एवं वेद।

कल्पन्तेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र
सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति।
सोऽमन्यत। अभि वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त
इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्।
तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाभि कामयन्ते। पुत्रो हि
हृदयम्॥ ४१॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमतन्वत। ते वि पाप्मना
भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं
विद्वाश्चतुर्होतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते।
अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्वोत्रा प्रायणीयमा सादयति।
अमुष्मै वै लोकाय षड्वोता। घ्नन्ति खलु वा एतत्सोमम्।
यदभिषुण्वन्ति॥ ४२॥

ऋजुधैवैनमुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो
वै चतुर्होता। यश एवात्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति।
सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं
लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै

सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवात्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयति।
तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैन९ सोमपीथो नमति।
बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माध्यं दिने
पवमाने चतुर्होतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्।
पितृयज्ञे षड्होतारम्। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्।
अनुसवनमेवैनां स्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैन९ सोमपीथो नमति।
देवा वै चतुर्होतृभिः सूत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं
यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यशं ऋच्छात्।
सर्वेषान्नस्तथ्सहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा।
धाता षड्होत्रा॥४५॥

इन्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषां९ सोम९
राजानं यशं आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्।
तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्। तत्प्रेषाणां
प्रेषत्वम्। निविद्धिन्यवेदयन्। तन्निविदां निवित्त्वम्॥४६॥

आप्रीभिरापुवन्। तदाप्रीणामाप्रित्वम्। तमघ्नन्। तस्य यशो

व्यङ्गहृत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो
ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठो-
ऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमं सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त।
तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः
सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं
वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममागच्छति।
यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च ना तावुभौ
सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यशं
ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः
प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्विंश निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥—————[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न
पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत् स्यामिति।
तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्भूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत।
तस्मात्तेपानाद्ग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपा॒नाज्योति॑रजायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒ना-
द॒र्चिर॑जायत। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नान्मरी॑चयो-
ऽजायन्त। तद्भूयो॑ऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नादु॑दारा अ॑जायन्त।
तद्भूयो॑ऽतप्यत। तद॒भ्रमि॑व॒ सम॑हन्यत। तद्व॒स्तिम॑भि॒नत्॥५१॥

स स॑मु॒द्रोऽभवत्। तस्मा॑त्समु॒द्रस्य॑ न पि॑बन्ति।
प्र॒जन॑नमि॒व हि॑ मन्य॑न्ते। तस्मा॑त्प॒शोर्जा॑य॒माना॑दापः
पु॒रस्ता॑द्यन्ति। तद्व॒श॑होताऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑तिर्वै द॒श॑होता।
य ए॒वं तप॑सो वी॒र्यं वि॒द्वाऽस्तप्य॑ते। भव॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमापः॑
स॒लिल॑मासीत्। सोऽरो॑दीत्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मा॑ अ॒ज्ञि। यद्य॒स्या अ॑प्रति॒ष्ठाया॒ इति॑।
यद॒प्स्व॑वाप॑द्यत। सा पृ॒थि॒व्य॑भवत्। यद्व॒मृष्ट॑। तद॒न्तरि॑क्षम-
भवत्। यद॒ध्व॑मुद॒मृष्ट॑। सा द्यौ॑रभवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑
रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षां
लो॒कानां॑ जन्म॑। य ए॒वमे॒षां लो॒कानां॑ जन्म॑ वेद॑। नैषु
लो॒केष्वा॒र्तिमा॑र्च्छति। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां
प्र॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽका॑मयत् प्र॒जाये॑येति। स तपो॑ऽतप्यत।

सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्।
तामपाहत। सा तमिस्राऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति।
स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव
प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्धोना
असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा
तनूरासीत्। तामपाहत। सा जोध्वाऽभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्।
याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य
सा तनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः।
दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां

देवत्वं वेदं। देवानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य
एवमहोरात्राणां जन्म वेदं। नाहोरात्रेष्वर्तिमाच्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत।
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं
प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्रोवस्यसन्नाम ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
प्रजया पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
वेदं॥५९॥

अग्निं जायत तद्भूयोऽतप्यतामिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुह्याऽस्य सा
तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्निर्ज्योतिर्चिर्मरीचय उदारास्तदभ्रं स जघनात्सा
तमिस्रा स प्रजननात्सा जोत्सा स उपपक्षाभ्यां सौहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देववान्मृन्मयं
दारुमयं रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम्॥)॥ [९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्।
परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्।
कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सौऽब्रवीत्।
कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा
अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हरं
आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ।
 अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं
 स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्।
 यदेतद्वीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो
 वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव
 समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स
 चन्द्रं म आहुरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं
 वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या
 यथा गोपायत् इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद।
 नैनं दध्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति।
 तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्।
 य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं
 पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः
 पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्रम्। य एवं वेद। उपैन२ समाः
 संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता
 अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
 दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं
 पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं
 पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः
 पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
 मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्यवर्तयत।
 ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा
 अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
 च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अंति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
 अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यश्च मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नवं
 च॥

[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्स्यामिति। स एतं

दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्।
 यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत।
 बहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति।
 स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म
 आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो
 जायते। सोऽकामयत पशुमान्त्स्यामिति। स चतुर्होतुः
 पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति
 पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्त्स्यामिति। स
 पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स
 पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्यृतवो-
 ऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स
 षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सोऽकामयत
 सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मै सोमपः सोमयाजी
 जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य
 प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः

सोमयाज्यं जायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्।
 आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
 सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी
 जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्।
 तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा
 उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्।
 आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं
 कृतिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा
 अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो देवेभ्यो
 हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै
 चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै
 दशहोतुर्निदानम्। द्रश्पूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि
 पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै
 चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत् तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृषिर्दशहोतुर्निदानं सप्त

चं॥ _____ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति
 प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधा-
 ऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समंश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं
 वा अग्नें प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयेवै नत्तस्य वा इयं कृप्तिस्तस्मात्ते पानाज्योतिर-
 यदस्मिन्नादित्ये स षड्भोतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति।
यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार
उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता।
अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद।
ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य
एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद।
आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त
इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुप-
देशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः
समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते।
अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति
जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अ॒यमवा॑सा॒दिति॑ ॥ ३ ॥

सप्त॑होता प्रति॑ष्ठां वेदं॑ बु॒ध्यन्ते॒ षट् ॥ [१]

दक्षि॑णां प्रति॒ग्रही॒ष्यन्त्सप्त॑द॒शकृ॒त्वोऽपा॑न्यात् । आ॒त्मान॑मे॒व
समि॑न्धे । तेज॑से वी॒र्या॑य । अथो॑ प्र॒जाप॑तिरे॒वैनां॑ भू॒त्वा
प्रति॑गृह्णाति । आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै । यद्ये॑न॒मात्वि॑ज्याद्वृ॒तः सन्तं॑
नि॒रह॑रेरन् । आग्नी॑ध्रे जुहु॒याद्व॑श॒होतार॑म् । च॒तुर्गृ॑ही॒तेना॑ऽऽज्ये॑न ।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठन् । प्र॒ति॒लो॒मं वि॒ग्राह॑म् ॥ ४ ॥

प्रा॒णाने॒वास्योप॑ दासयति । यद्ये॑नं पु॒नरु॑प॒ शि॒क्षे॑युः ।
आग्नी॑ध्र ए॒व जु॑हु॒याद्व॑श॒होतार॑म् । च॒तुर्गृ॑ही॒तेना॑ऽऽज्ये॑न ।
प॒श्चात्प्रा॑डासीनः । अ॒नु॒लो॒ममवि॑ग्राहम् । प्रा॒णाने॒वास्मै॑
कल्प॑यति । प्राय॑श्चि॒त्ती वा॒ग्धो॒तेत्यृ॑तु॒मुख॑ऋतु॒मुखे॑ जुहोति ।
ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्प॑यति । कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑ ॥ ५ ॥

क्लृ॒प्ता अ॑स्मा ऋ॒तव॑ आ॒यन्ति॑ । षड्दो॑ता॒ वै भू॒त्वा
प्र॒जाप॑तिरि॒दः सर्व॑मसृजत । स मनो॑ऽसृजत । मन॒सोऽधि॑
गा॒य॒त्रीम॑सृजत । तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत् । तामा॑ऽल॒भत॑ ।
गा॒य॒त्रि॒या अधि॑ छन्दा॑ऽस्यसृजत । छन्दा॑भ्योऽधि॑ सामं ।
तथ्साम॑ यश॑ आर्च्छत् । तदा॑ऽल॒भत॑ ॥ ६ ॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुभ्योऽधि विष्णुम्।
 तद्विष्णुं यशं आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत।
 ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यशं आर्च्छत्। तमाऽलभत।
 सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥ ७ ॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्रं इव
 यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं
 किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रति-
 गृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वा-
 ऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
 आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषा
 प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवेनं
 धाम्ना प्रत्येति॥ ८ ॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलभतेन्द्रं गृहीयात्थद्वं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके
 भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्मा-
 ऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त।
 अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च

चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्।
वायुर्न्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत।
तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्।
द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत।
सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्।
तान्पोषांनुष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च
वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापा-
क्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रिय-
स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः
प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रिय-
स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य

ए॒वं वि॒द्वान् वा॒सः प्र॒तिगृ॑ह्णाति। अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै रु॒द्रस्य॒ गां प्र॑तिजग्र॒हुषः। च॒तुर्थमिन्द्रियस्याप॑क्रामत्। तामे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स च॒तुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त॥१२॥

च॒तुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्गां प्र॑तिगृह्णाति। अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। च॒तुर्थमस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै वरु॑णस्याश्वं॑ प्र॒तिजग्र॑हुषः। प॒ञ्चममिन्द्रियस्याप॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स प॑ञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। प॒ञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वानश्वं॑ प्र॒तिगृ॑ह्णाति॥१३॥

अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। प॒ञ्चममस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै प्र॒जाप॑तेः पुरु॑षं प्र॒तिजग्र॑हुषः। ष॒ष्ठमिन्द्रियस्याप॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स ष॑ष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। ष॒ष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्पुरु॑षं प्र॒तिगृ॑ह्णाति। अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। ष॒ष्ठमस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति॥१४॥

तस्य॒ वै मनो॑स्तल्पं॑ प्र॒तिजग्र॑हुषः। स॒प्तमिन्द्रिय॑-

स्यापाँक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स
 संसृममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। संसृममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाँस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ
 योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। संसृममस्येन्द्रियस्यापँक्रामति।
 तस्य वा उत्तानस्याँऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
 अष्टममिन्द्रियस्यापाँक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
 विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टम-
 मस्येन्द्रियस्यापँक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान
 एवाँऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्।
 यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वोँऽऽङ्गीरसः
 प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान ओँऽङ्गीरसः।
 अनयैवेनत्प्रतिगृह्णाति। नैनँ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाँक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापँक्रामत्यष्टममि-
 न्द्रियस्यापाँक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेर्हरिण्यँ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य
 गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै अर्धं
 तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं संसृमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि

तदेतेनैकम्॥)॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशंहोतारः सत्रमासंत।
 केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति।
 प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासंत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
 केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत।
 यथ्यङ्गोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनतूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासंत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्सम-
 तन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन
 सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य
 गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा

अ॒र्य॒मणं॑ वेद॑। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य॒ज्ञो
वा अ॒र्य॒मा। आर्या॑वस॒तिरिति॑ वै तमा॑हु॒र्यं प्र॒शंस॑न्ति।
आर्या॑वस॒तिर्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तथ्सर्वं॑ चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑
य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒वदे॑त। अ॒हमे॒व भू॒यो वेद॑।
यश्चतु॑र्होतृन् वेदेति॑। स ह्ये॒व भू॒यो वेद॑। यश्चतु॑र्होतृन् वेद॑।
यो वै चतु॑र्होतृणां॒ होतृ॑न् वेद॑। सर्वा॑सु प्र॒जास्वन्न॑मत्ति॥२१॥

सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑। प्र॒जाप॑तिर्वै दश॑होतृणां॒ होता॑।
सोम॑श्चतु॑र्होतृणां॒ होता॑। अ॒ग्निः प॑श्चहोतृणां॒ होता॑।
धा॒ता ष॑ड्होतृणां॒ होता॑। अ॒र्य॒मा स॑प्तहोतृणां॒ होता॑। ए॒ते
वै चतु॑र्होतृणां॒ होता॑रः। तान् य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑सु
प्र॒जास्वन्न॑मत्ति। सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑॥२२॥

आ॒ध्रु॒वन्ना॒ध्रु॒वन्नित्ये॒वं वेदा॑न्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑ (वै तेन॑ स॒त्रङ्केन॑)॥—[५]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा व्य॑स्रंस॒त। स हृद॑यं भू॒तो-
ऽश॑यत्। आ॒त्मन् हा (३) इत्य॑ह्वयत्। आपः॑ प्र॒त्यशृ॑ण्वन्। ता
अ॒ग्निहो॑त्रेणै॒व य॑ज्ञ॒क्रतु॑नोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। ताः कु॒सिन्धु॑मुपौहन्।

तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वो-
ऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप-
पर्यावर्तन्त। त उपौहंश्चत्वार्यङ्गानि। तस्मादर्शपूर्ण-
मासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्।
पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप-
पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छुवीं मांसमस्थिं मज्जानम्।
तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते
पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्थस्तनावाण्डौ
शिशमवांश्च प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः।
षट्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः
सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्थ्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य
यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्।
तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप-
पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे

सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति।
हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद॥ २६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥—[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्न-
मस्त्विति। सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति।
स एतांश्चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै
स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी।
पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं
मांसमस्थिं मज्जानम्॥ २८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च

सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्रमवाञ्चं
प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥ २९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥ ३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ ————— [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्त्र्यन्तर्वली।
हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत।

तदसुराणामसुरत्वम्।

य ए॒वम॑सुराणाम॒सुर॒त्वं वेद॑। अ॒सु॒माने॒व भ॑वति।
नैन॒मसु॑र्जहाति। सोऽसुरा॑न्सृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑
पि॒तृन॑सृजत। तत्पि॑तृणां पि॒तृत्व॑म्। य ए॒वं पि॑तृणां पि॒तृत्वं
वेद॑। पि॒तेवै॒व स्वाना॑ भवति॥३२॥

यन्त्य॑स्य पि॒तरो॒ हव॑म। स पि॒तृन्सृ॒ष्ट्वाऽऽम॑नस्यत्।
तदनु॑ मनु॒ष्या॑नसृजत। तन्म॑नु॒ष्याणां॑ मनु॒ष्यत्व॑म्। य
ए॒वं म॑नु॒ष्याणां॑ मनु॒ष्यत्वं वेद॑। म॒नु॒स्व्ये॒व भ॑वति। नैनं॑
मनु॑र्जहाति। तस्मै॑ मनु॒ष्या॑न्सृजानाय। दिवा॑ दे॒वत्रा॑-
ऽभ॑वत्। तदनु॑ दे॒वान॑सृजत। तद्दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑म्। य ए॒वं
दे॒वानां॑ दे॒वत्वं वेद॑। दिवा॑ है॒वास्य॑ दे॒वत्रा॑ भ॑वति। तानि॒ वा
ए॒तानि॑ च॒त्वार्य॑म्भा॑सि। दे॒वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसुराः॑। तेषु॑
सर्वे॑ष्व॒म्भो न॑भ इ॒व भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥३३॥

अ॒जी॒व॒श्च॒वानां॑ भवति दे॒वान॑सृजत स॒प्त च॑॥ [८]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यो वा इ॒मं वि॒द्यात्। यतो॒ऽयं प॑वते।
यद॑भि प॑वते। यद॑भि स॒म्प॑वते। सर्व॑मायु॑रियात्। न पु॒रा-
ऽऽयु॑षः प्र मी॑येत। प॒शु॒मा॒न्स्यात्। वि॒न्देत् प्र॒जाम्। यो वा
इ॒मं वेद॑॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते।
 सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति।
 विन्दते प्रजाम्। अद्ध्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि
 सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते।
 अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते।
 अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि
 सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते।
 दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि
 पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव
 भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो
 हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं
 वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्चैव
 भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा
 दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति।
 स वा एष मातरिश्चैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पर्वमान एव
 भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति।
 पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पर्वमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति।
 सवितैव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष
 सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य
 पुरस्तात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः
 सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति।
 दक्षिणत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप
 वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति।
 पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप
 वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
 नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मृण्टयेदिव।
 क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मे
 पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशः सनिमेष्यन्थस्यात्।

यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्।
सातमेव रदितं व्यूढं गुन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं
पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं
वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः
पाप्मानस्तां स्तेपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा
अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री।
सोमं राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं
प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः।
उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत
इति। तस्यां उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।

त९ होवाच। भोगं तु म॒ आचक्ष्व। ए॒तन्म॒ आचक्ष्व। यत्ते
पा॒णावि॒ति। तस्या॑ उ॒ ह त्रीन् वेदा॒न्प्रद॑दौ। तस्मा॒दुह॒ स्त्रियो
भोग॒मैव हा॑रयन्ते। स यः का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒मिति॑॥४५॥

यं वा॑ का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒दिति॑। तस्मा॑ ए॒त९
स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रं क॑ल्पयित्वा। दश॑हो॒तारं पु॑रस्ता॒द्याख्या॑य।
चतु॑र्हो॒तारं दक्षि॑णतः। पञ्च॑हो॒तारं प॒श्चात्। षड्दो॑तारमुत्तर॒तः।
सप्त॑हो॒तारमु॑परि॒ष्टात्। स॒म्भारै॑श्च॒ पत्नि॑भिश्च॒ मुखे॑ऽलङ्कृत्य।
आस्यार्धं॑ व्रजेत्। प्रि॒यो है॒व भ॑वति॥४६॥

अ॒यान्य॒लङ्कृत्य॑ स्या॒मिति॑ भवति॥ [१०]

ब्रह्मा॑त्म॒न्वद॑सृजत। तद॑का॒मय॑त। स॒मा॒त्मना॑ प॒द्येये॑ति।
आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑म॒त्रय॑त। तस्मै॑ दश॒म९ हू॒तः प्र॑त्य॒शृणो॑त्।
स दश॑हूतोऽभवत्। दश॑हूतो ह॒ वै ना॑मैषः। तं वा ए॒तं
दश॑हू॒त९ स॒न्तम्। दश॑हो॒तेत्या॑चक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रि॒या
इ॒व हि दे॒वाः॥४७॥

आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑म॒त्रय॑त। तस्मै॑ सप्त॒म९ हू॒तः
प्र॑त्य॒शृणो॑त्। स सप्त॑हूतोऽभवत्। सप्त॑हूतो ह॒ वै ना॑मैषः। तं
वा ए॒त९ सप्त॑हू॒त९ स॒न्तम्। सप्त॑हो॒तेत्या॑चक्षते प॒रोक्षे॑ण।

प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै
ष॒ष्ठ॑ हूतः प्रत्य॑शृणोत्। स षड्भू॑तोऽभवत्॥४८॥

षड्भू॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒त॑ षड्भू॑त॒ सन्तम्।
षड्भू॑तेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः।
आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै प॒ञ्चम॑ हूतः प्रत्य॑शृणोत्।
स पञ्च॑हूतोऽभवत्। पञ्च॑हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं
पञ्च॑हूत॒ सन्तम्। पञ्च॑होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण॥४९॥

प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत।
तस्मै चतु॑र्थ॒ हूतः प्रत्य॑शृणोत्। स चतु॑र्हूतोऽभवत्।
चतु॑र्हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं चतु॑र्हूत॒ सन्तम्।
चतु॑र्होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः।
तम॑ब्रवीत्। त्वं वै मे नेदि॑ष्ठ॒ हूतः प्रत्य॑श्रोषीः।
त्वयै॑नानाख्या॒तार॒ इति॑। तस्मान्नु है॒नाः चतु॑र्होता॒र॒
इत्याच॑क्षते। तस्मा॑च्छ्रूषुः पु॒त्राणा॑ हृद्य॑तमः। नेदि॑ष्ठो
हृद्य॑तमः। नेदि॑ष्ठो ब्रह्म॑णो भवति। य ए॒वं वेद॑॥५०॥

दे॒वाः षड्भू॑तोऽभवत्पञ्च॑होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑णाश्रोषीः षट्॥ [११]

ब्रह्म॒वादि॒नः किं दक्षि॑णां यो वा अवि॑द्वान्तस्य वै ब्रह्म॒वादि॒नो यद्व॑शहोतारः

प्रजापतिर्व्यस्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वाङ्मन्त्रब्रह्मवादिनो यो वा
इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्य दक्षिणतः
पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि
 विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा
 भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि
 सन्तु। सञ्ज्ञास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि
 तिष्ठा महासि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो
 जिघासति॥१॥

तास्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा। अग्ने यो नो-
 ऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठ्यः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
 तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः।
 वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वा अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च
 ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदैम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
 हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गुवेषणं हरिभ्याम्।
 उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा।
 इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्।
ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निं स्विष्टकृतमा हुवेम।
स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि प्य।
उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि
नो दुर्गहा जातवेदः। सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिं पर्षि। अग्ने
अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूषा
गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः।
पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्मां अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः
सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि।
जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षांसि
सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षां
णो अहंसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हंसि
न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्व। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात वाहि

भेषजम्। वि वा॒न्त वा॒हि यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वानां॑
दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॒तः॥७॥

आ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। परा॒न्यो
वा॒तु यद्र॑पः। यद॒दो वा॑न्त ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः।
ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम्। ततो॑ नो म॒ह
आव॑ह। वा॒त आ॒वातु॑ भेष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयू॑षि ता॒रिषत्। त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑। अ॒या
सन्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धे॒हि
भेष॑जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निरा॑हु॒तः। स्वा॒हाकृ॑तः पि॒प॒र्तु नः॑। स्व॒गा
दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नमः॑। का॒मो भू॑तस्य॒ भव्य॑स्य। स॒म्राडे॑को
वि॒राज॑ति॥९॥

स इ॒दं प्र॑ति पप्रथे। ऋ॒तून्नु॑त्सृ॒जते॑ व॒शी। का॒म॒स्तद॑ग्रे
सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदा॑सीत्। स॒तो ब॑न्धुम॒संति॑
नि॒र॑वि॒न्दन्। हृ॒दि प्र॒ती॒ष्या क॑वयो मनी॒षा। त्वया॑ म॒न्यो
स॒रथ॑मा॒रुज॑न्तः। ह॒र्षमा॑णासो धृष॒ता म॑रु॒त्वः। ति॒ग्मेष॑व
आयु॑धा स॒श्शिशा॑नाः। उ॒प प्र॑य॒न्ति नरो॑ अ॒ग्निरू॑पाः॥१०॥

म॒न्युर्भ॑गो म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः। म॒न्युर॑हो॒ता व॑रु॒णो वि॒श्ववे॑दाः।

म॒न्युं वि॒शं ई॒डते दे॒व॒यन्तीः॑। पा॒हि नो॑ म॒न्यो तप॑सा॒ श्रमे॑ण।
 त्वम॑ग्रे व्र॒तभृ॑च्छुचिः॑। दे॒वाः आसा॑दया इ॒ह। अ॒ग्रे ह॒व्याय॑
 वोढ॑वे। व्र॒तानु॑बिभ्र॑द्व॒तपा॑ अदा॑भ्यः। यजा॑ नो दे॒वाः अ॒जरः
 सु॒वीरः॑। दध॑द्र॒त्नानि॑ सु॒विदा॒नो अ॑ग्रे। गो॒पा॒य नो॑ जी॒वसे॑
 जा॒तवे॑दः॥११॥

जिघाँसत्यग्नित्राँञ्जघन्वानीडते सर्वा अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्रे एकं च॥

[१]

चक्षु॑षो हे॒ते म॒न॑सो हे॒ते। वा॒चो हे॒ते ब्र॒ह्म॑णो हे॒ते। यो
 मा॑ऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तम॑ग्रे मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॒ चक्षु॑षा
 यो म॒न॑सा। यो वा॒चा ब्र॒ह्म॑णाऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तया॑ऽग्रे त्वं
 मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। यत्कि॑श्चा॒सौ म॒न॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा।
 य॒ज्ञैर्जु॑होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु।
 यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्त्वन्तेन सत्यम्।
 इन्द्रेषिता आज्यमस्य मधन्तु। मा तत्समृद्धिं यदसौ करोति।
 हन्मि तेऽहं कृतः हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त
 उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बा॒हू। अपं नह्याम्या॒स्यम्। अ॒ग्नेर्दे॒वस्य॒
ब्रह्म॑णा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। य॒ज्ञं
दे॒वेषु॑ नस्कृधि। स्वि॑ष्ट॒मस्माकं॑ भूयात्। माऽस्मान्प्राप॒न्न-
रा॑तयः। अन्ति॑ दूरे स॒तो अ॒ग्ने। भ्रातृ॑व्यस्याभि॒दास॑तः॥१४॥

व॒षट्का॒रेण॒ वज्रे॑ण। कृ॒त्या५ ह॑न्मि कृ॒ताम॒हम्। यो मा॒ नक्तं॒
दिवा॑ सा॒यम्। प्रा॒तश्चाहो॑ नि॒पीय॑ति। अ॒द्या तमिन्द्र॑ वज्रेण।
भातृ॑व्यं पादयामसि। इन्द्र॑स्य गृ॒होऽसि॑ तन्त्वा॑। प्रप॑द्ये सगुः
साश्वः॑। स॒ह यन्मे॒ अस्ति॒ तेन॑। ईडे॑ अ॒ग्निं वि॑प॒श्चितम्॥१५॥

गिरा॑ य॒ज्ञस्य॒ साध॑नम्। श्रु॒ष्टी॒वान॑न्धि॒तावा॑नम्। अ॒ग्ने श॒केम॑
ते व॒यम्। यमं॑ दे॒वस्य॑ वा॒जिनः॑। अति॑ द्वे॒षा॑सि तरेम।
अव॑तं मा॒ सम॑नसौ॒ समो॑कसौ। सच॑तसौ॒ सर॑तसौ। उ॒भौ
मा॒मव॑त॒जात॑वेदसौ। शि॒वौ भ॑वतम॒द्य नः॑। स्व॒यं कृ॑ण्वानः
सु॒गम॑प्रयावम्॥१६॥

ति॒ग्मशृ॑ङ्गो वृ॒षभः॑ शोशु॑चानः। प्र॒त्न५ स॒धस्थ॑मनु॒
पश्य॑मानः। आ तन्तु॑म॒ग्निर्दि॒व्यं त॑तान। त्वन्न॑स्तन्तु॒रु॒त
सेतु॑र॒ग्ने। त्वं प॒न्था भ॑वसि दे॒व्यानः॑। त्वया॑ऽग्ने पृ॒ष्ठं
व॒यमारु॑हेम। अथा॑ दे॒वैः स॑ध॒मादं॑ मदेम। उदु॑त्त॒मं मु॑मुग्धि

नः। वि पाशं मध्यमञ्चत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तवं। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन पतिविद्ये
जिगाय। त्रिशदस्या जुघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्रं
स्थविरं बिभर्ति। सेनां ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्याचा
अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः।
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं
जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्।
इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु
धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव
वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्।
ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च
ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासंतो विपश्चितुमप्रयावञ्जीवसे ददांना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥——[२]

जुष्टीं नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम्। अक्षमव्ययं न
किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा
वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजैर्भिर्वाजिनीवती। यज्ञं
वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पस्फरीः
पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बृहिरग्नौ।
अयामि सुगृधृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः।
अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्चमति ह्वये। इन्द्रं जैत्राय
जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे।
यो गोजिद्धं न जिदश्च जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो
मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः
कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत।
धूमस्ते केतुरभवद्विवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्।
संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्।
दीक्षयेद५ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापात्रेभ्योऽवनतं
 हि शक्रा। विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय
 धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो
 गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि
 विश्वा। नूतनो दयते सनिष्यन् यः। विष्णाव उरुगायाय
 दाशत्॥२४॥

प्र यः सूत्राचा मनसा यजाते। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्।
 विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्।
 ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिः सुजनिमा
 चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं
 महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य
 स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्।
 प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य महा। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्।
 आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि।
 वरीवृज्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः शुष्ममिन्द्र।
 इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि

श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दज्योतिर्बृहते रणाय।
अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यात९ सुकृताय विप्रा।
प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं
धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्वयं नो अस्तु। आवां
तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नांसो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्व९ सोम ऋतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः।
त्वं वृषा वृषत्वेभिर्महित्वा। द्युम्नेभिर्द्युम्यभवो नृचक्षाः। अषाढं
युथ्सु पृतनासु पप्रिम। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्।
भरेषुजा९ सुक्षिति९ सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम।
भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उं
सप्रथाः॥२८॥

अथा ते विष्णो विदुषां चिद्वध्यः। स्तोमो यज्ञस्य
राध्यो हविष्मन्तः। यः पूर्याय वेधसे नवीयसे। सुमज्जानये
विष्णावे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवात्। सेदु
श्रवोभिर्युज्यं चिद्व्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्य्य यथा विद
ऋतस्य। गर्भ९ हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम

चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॒त॒स्नु॒वः। ह॒रीं इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑ सु॒खत॑मे
रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्र॑तेम॒हे। वि॒दथे॑ श॒सिष॑ ह॒रीं। य ऋ॒त्वियः
प्र॑ते व॒न्वे। व॒नुषो॑ ह॒र्यत॑ म॒दम्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः।
हरि॑भिश्चा॒रु से॑च॒ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॥३०॥

हरि॑वर्षसङ्गिरः। आच॑र्षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑
कृ॒ष्टी॒नां पु॑रु॒हूत इन्द्रः॑। स्तु॒तश्र॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा
ह॒री वृ॑ष॒णाया॑ह्य॒र्वाङ्। प्र य॒त्सिन्ध॑वः प्र॒स॒वं य॑दायन्। आपः
स॒मु॒द्रश्च॑ र॒थ्ये॒व जग्मुः॑। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॑ स॒दसो॑ व॒रीया॑न्। यदी॑
सोमः॑ पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अ॒शुः। ह॒याम॑सि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्यर्वा॑ङ्॥३१॥

अ॒रन्ते॑ सोम॑स्त॒नुवे॑ भ॒वाति॑। शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सु॒तेषु॑।
प्रा॒स्माश्च॑ अ॒व पृ॑त॒नासु॑ प्रयु॒त्सु। इन्द्रा॑य सोमाः॑ प्र॒दिवो॑
वि॒दा॒नाः। ऋ॒भुर्ये॑भिर्वृष॑प॒र्वा वि॑हा॒याः। प्र॒य॒म्यमा॑णा॒न्प्रति॑ पू
गृ॒भाय॑। इन्द्र॑ पिब॒ वृष॑धू॒तस्य॑ वृ॒ष्णाः। अ॒हे॒डमा॑न् उ॒पया॑हि
य॒ज्ञम्। तुभ्य॑ प॒वन्त॑ इन्द्र॑वः सु॒तासः॑। गा॒वो न व॑ज्रिन्ध्र॒स्वमो॑को
अच्छ॑॥३२॥

इन्द्रा ग॑हि प्रथ॒मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कु॒त्सुकृ॑ता या

वरि॑ष्ठा। यया॑ शश्व॒त्पिब॑सि॒ मध्वं॑ ऊ॒र्मिम्। तया॑ पाहि॒ प्र ते॑
 अध्व॑र्युर॒स्थात्। सन्ते॑ वज्रो॑ वर्त॒तामिन्द्र॑ ग॒व्युः। प्रा॒तर्यु॑जा
 वि बो॑धय। अ॒श्विना॒वेह॑ ग॒च्छत॑म्। अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑।
 प्रा॒तर्यावा॑णा प्रथ॒मा य॑जध्वम्। पु॒रा गृ॒ध्रादर॑रुषः पिबाथः।
 प्रा॒तर॒हि य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते। प्रश॑सन्ति क॒वयः॑ पूर्॒वभाजः॑।
 प्रा॒तर्य॑जध्वम॒श्विना॑ हि॒नोत। न सा॒यम॑स्ति दे॒वया॑ अजु॑ष्टम्।
 उ॒तान्यो॑ अ॒स्मद्य॑जते॒ विचा॑यः। पूर्॒वः पूर्॒वो य॑ज॒मानो॒
 वनी॑यान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशत्रामाभिश्च्रीर्गमेम सप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाडच्छं पिबाथः
 षट्॥ [३]

न॒क्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॑ कृष्णे॒ असि॑क्रि च। इ॒दं
 र॑जनि रजय। कि॒लासं॑ प॒लितं॑ च॒ यत्। कि॒लासं॑ च प॒लितं॑
 च। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां॒ वर्णः॑।
 परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। असि॑तं ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑तं
 तव॑॥ ३४॥

असि॑क्रियस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑
 कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्य च॒ यत्त्व॑चि। कृत्य॑या कृतस्य॒ ब्रह्म॑णा।

लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नाम ते माता। सरूपो नाम ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृधि॥३५॥

शुन९ हुवेम मधवानुमिन्द्रम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। शृण्वन्तमुग्रमृतये समथ्सु। घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु। नि वो वना जिहते यामं नो भिया। कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः पृषतीरयुग्ध्वम्। प्रवेपयन्ति पर्वतान्। विविश्चन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव। देवासः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सदृङ्ङुसि। विशो विश्वा अनु प्रभु। समथ्सु त्वा हवामहे। समथस्वग्निमवसे। वाजयन्तो हवामहे। वाजेषु चित्रराधसम्। सङ्गच्छध्व९ संवदध्वम्। सं वो मना९सि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सञ्जानाना उपासता। समानो मन्त्रः समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानं केतो अभि स९ रभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्।
 इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानं
 सविता करत्। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्।
 उपं च्छायामिव घृणैः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वम्।
 शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय
 नव्यसे। रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत। मदेमदे हि नो
 ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया
 हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तव दंसना। आ तू न
 इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा
 देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा यूयम्।
 ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनाऽऽदित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो
 न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः। स्रुचाऽऽज्येन जुह्वतः।
 अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि दिवा
 यदि नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी
मलादिव। पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मेनसः।
उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा
सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृधि वनस्पतीञ्जानतामसंति वयं भेरादित्याश्च नवं च॥—————[४]

वृषासो अ२शुः पवते हविष्मान्थसोमः। इन्द्रस्य भाग
ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु। प्रियं
विशा२ सर्ववीर२ सुवीरम्। कस्य वृषा सुते सचा।
नियुत्वा॑न्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग
वृषोनपात्। प्रणपात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्र आ मनः॥४४॥

त२ सघ्रीचीरूतयो वृष्ण्यानि। पौ३स्यानि नियुतः
सश्चुरिन्द्रम्। समुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्माः। उरुव्यचसङ्गिर
आ विशन्ति। इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः। अपः
प्रैरयन्थसगरस्य बुध्रात्। यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिः।
विष्वक्तस्तम्भं पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयच्छवसा
क्षामबुध्रम्। वार्षावातस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौघादुशमान् ओजः। अवाभिनत्कुभः पर्वतानाम्।

आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीकं॑ धैहि॑
जी॒वसे॑। त्व॒ꣳ सोम॑ म॒हे भग॑म्। त्वं यू॒नं ऋ॑ताय॒ते। दक्षं॑
दधा॑सि जी॒वसे॑। रथं॑ यु॒ञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो न
मि॒त्रावरु॑णा गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑ꣳसि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः संम्रा॑जा प॒यसा
न उ॒क्षत॑म्। वाच॒ꣳ सुमि॑त्रावरु॒णा विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां
व॑दति त्वि॒षीम॑तीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरु॒तः सुमा॑यया॑। द्यां
व॑र्षय॒तम॒रुणाम॑रे॒पस॑म्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्यवः॑। सू॒रो रथ॑स्य
न॒प्रियः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हरन् या॑सि
तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्नसि॒तं दे॒व व॒स्वः। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॑ सू॒र्यस्य॑।
च॒र्मेवा॑वा॒धुस्त॑मो अ॒प्स्वन्तः॑। प॒र्जन्या॑य प्र गा॒यता॑।
दि॒वस्पु॑त्राय मी॒ढुषे॑। स नो॑ यु॒वस॑मिच्छतु। अ॒च्छा व॑द त॒वसं॑
गी॒र्भिरा॑भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्यं॑ नम॒साऽऽवि॑वास। क॒र्निक॑दद्वृष॒भो
जी॒रदा॑नुः। रे॒तो दधा॑त्वोष॒धीषु॑ गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भ॑मोष॒धीना॑म्। गवा॑ं कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑
पुरु॒षीणा॑म्। तस्मा॒ इदा॒स्ये ह॒विः। जु॒होता॒ मधु॑मत्तमम्।

इडां नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्रे शरदस्त्वामित्। शुचिं
घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि।
असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तं
स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति
बर्हिः। नुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च
मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युव२ हि वृत्रहन्तमा। याभ्या२
सुव॒रज॑यन्नग्र एव। यावा॑तस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रच॑र्षणी
वृषणा॒ वज्र॑बाहू। अ॒ग्नी इन्द्रा॑वृत्रहणा॒ हुवे॑ वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गर्विष्ठिषु तन्तुं गर्भं सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उ॒त नः॑ प्रि॒या प्रि॒यासु॑। स॒प्तस्व॑सा सुजु॑ष्टा। सर॑स्वती
स्तोम्या॑ऽभूत्। इ॒मा जु॒ह्वाना॑युष्मदा नमो॑भिः। प्रति॒ स्तोम॑
सर॑स्वति जुष॒स्व। तव॒ शर्म॑न्प्रियत॑मे दधा॑नाः। उप॑स्थेयाम
शर॒णं न वृ॑क्षम्। त्रीणि॑ प॒दा विच॑क्रमे। विष्णु॑र्गो॒पा अदा॑भ्यः।
ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो
मदन्ति। उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे
मध्व उत्सः। कृत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा वन्वन्त्सुरेक्णाः।
मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ
बर्हिः सीद। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका
भवन्तु नः। अद्या नो देव सवितः। प्रजावत्सावीः सौभगम्।
परा दुष्वप्रियः सुव। विश्वानि देव सवितः। दुरितानि परा
सुव। यद्भद्रं तन्म् आ सुव। शुचिर्मेकैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा
सुदक्षा दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित
ओकंसि स्वे। तस्मा इडा पिन्वते विश्वदानीं। तस्मै विशः
स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति। सकृतिमिन्द्र
सच्युतिम्। सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भरा। प्रयप्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि
न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः
सुष्टुतिं नय। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधात्सपम्।

कामस्य तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मां। मोदः प्रमोद
आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि।
दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः
सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां
मयि। यथाऽहमस्या अतृपः स्त्रिये पुमान्। यथा स्त्री
तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह
तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति।
आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ
मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
वैश्वानरात्पुंरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः।
येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि।
वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।
पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमृतये
दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अ॒न्तरि॑क्षं वि प॑प्रथे। दु॒हे द्यौर्बृ॑हती पयः॑। न ता न॑शन्ति
न द॑भाति तस्करः॑। नैना॑ अ॒मित्रो व्य॑थिराद॑धर्षति। दे॒वाःश्च
याभि॑र्यज॑ते ददा॑ति च। ज्यो॒गित्ताभिः॑ सच॑ते गोप॑तिः स॒ह।
न ता अ॒र्वा रे॒णुक॑काटो अश्नु॑ते। न सः॑स्कृ॒तत्र॑मुप॑ यन्ति
ता अ॒भि। उ॒रुगा॑यमभ॑यं तस्य॑ ता अ॒नु। गावो॑ म॒र्त्यस्य॑ वि
च॑रन्ति यज्व॑नः॥५९॥

रा॒त्री व्य॑ख्यदा॒यती॑। पु॒रुत्रा॑ दे॒व्यक्ष॑भिः॑। वि॒श्वा अ॒धि
श्रि॒योऽधि॑त। उप॑ ते गा इ॒वाक॑रम्। वृ॒णीष्व दु॑हितर्दिवः॑।
रा॒त्री स्तोमं॑ न जि॒ग्युषी॑। दे॒वीं वाच॑मजनयन्त दे॒वाः। तां
वि॒श्वरू॑पाः प॒शवो॑ वदन्ति। सा नो॑ म॒न्द्रेष॑मूर्जं दुहा॑ना।
धे॒नुर्वा॑ग॒स्मानु॑प सुष्टु॑तैतु॥६०॥

यद्वा॑ग्वद॑न्त्यविचे॒तनानि॑। रा॒ष्ट्री दे॒वानां॑ निष॒साद॑ म॒न्द्रा।
चत॑स्र ऊ॒र्जं दु॒दुहे॑ पया॑सि। क्व॑ स्विद॒स्याः पर॑मं ज॒ंगाम।
गौरी॑ मि॒माय॑ सलिलानि॑ तक्ष॑ती। ए॒कप॑दी द्वि॒पदी॑ सा
चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी नव॑पदी बभू॒वुषी॑। स॒हस्रा॑क्षरा पर॒मे
व्यो॑मन्। तस्या॑ समु॒द्रा अ॒धि वि॒क्षर॑न्ति। तेन॑ जीवन्ति
प्र॒दिश॑श्चत॑स्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
 जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाँ अस्तु गुणवान्त्सजातवान्।
 अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा
 उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजाँसि। स्नुषा सपत्ना
 श्वशुरोऽयमस्तु। अयँ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं
 वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।
 सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
 उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगुन्द्याम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनंच्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो
 वाजंसातौ चत्वारि च॥—————[६]

वृषाँऽस्यँशुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे।
 दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नाम। वृषभस्य या ककुत्।
 विषूवान् विष्णो भवतु। अयं यो मामको वृषा। अथो इन्द्र
 इव देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्।
 अथो अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः
 सुशृङ्गः सुवृषभः। कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल

प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण यजमानाः। अक्रूरेणेव सर्पिषा। मृद्धश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसत्। अग्रं उद्धिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्वा जनेषु। उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं युध्य। अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्त्सहस ओजसा। वि शत्रून् विमृधो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदग्रे प्रतित्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरुप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहासि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जा॒तो वि॒ पुरो॑ रुरोज। स नः पर॒स्या वरि॑वः
कृ॒णोतु। अ॒यं कृ॒तुरगृ॑भीतः। वि॒श्वजि॑दु॒द्भिदि॒थ्सोमः॑।
ऋषि॑र्विप्रः काव्ये॑न। वा॒युर॑ग्रेगा य॒ज्ञप्रीः॑। सा॒कङ्ग॒न्मन॑सा
य॒ज्ञम्। शि॒वो नि॒युद्भिः॑ शि॒वाभिः॑। वा॒यो शु॒क्रो अ॑यामि ते।
म॒ध्वो अ॒ग्रं दि॒र्विष्टि॑षु॥६८॥

आ या॑हि सोम॑ पीतये। स्वा॒रु॒हो दे॑व नि॒युत्व॑ता। इ॒ममि॑न्द्र
वर्ध॑य क्ष॒त्रिया॑णाम्। अ॒यं वि॒शां वि॒श्वपति॑रस्तु राजा॑। अ॒स्मा
इन्द्र॑ महि॒ वर्चा॑सि धेहि। अ॒व॒र्वस॑ कणुहि शत्रु॑मस्य। इ॒ममा
भ॑ज॒ ग्रामे॑ अश्वेषु॑ गोषु॑। नि॒र॒मुं भ॑ज॒ योऽमि॑त्रो॑ अस्य। वर्ष्म॑न्
क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ श्रयस्व। ततो॑ न उ॒ग्रो वि॑ भ॒जा व॑सूनि॥६९॥

अ॒स्मे द्या॑वापृथि॒वी भू॑रि॒ वाम॑म्। सन्दु॑हाथां घ॒र्मदु॑धैव
धे॒नुः। अ॒यं राजा॑ प्रि॒य इन्द्र॑स्य भूयात्। प्रि॒यो
गवा॑मोष॑धीनामु॒तापाम्। यु॒नज्मि॑ त उ॒त्तरा॑वन्त॒मिन्द्र॑म्। येन॒
जया॑सि न परा॒ जया॑सै। स त्वा॑ऽकरेकवृष॑भ॒ः स्वाना॑म्।
अथो॑ राजन्नु॒त्तमं॑ मा॒न॒वाना॑म्। उ॒त्तर॑स्त्वमधरे॒ ते स॒पत्नाः॑।
एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान्॥७०॥

वि॒श्वा आ॑शाः पृ॒तनाः॑ स॒ञ्जय॑ जयन्। अ॒भि तिष्ठ॑ शत्रू॒यतः॑

संहस्वा तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठा। बलिमग्ने अन्तित
 ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्ते
 अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्रैः। यो
 अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः।
 विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्यैष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ।
 ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्।
 ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने ज्येष्ठं दिवमा ततान।
 ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
 ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
 शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
 पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
 सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरंतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य
 पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा
 सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्चियम्।
 स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां

अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधौ नुदस्व॥७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्स्त्रहोभिर्मिता नश्चत्वारिं
च॥ [७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्तन्थ
भानुना। नवं नु स्तोममग्रये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः
कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो
यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवँ
सोमाय वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टँ शुचितमं
वसु। नवँ सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते
भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं
वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवँ हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः
सोम भूतमम्। तदङ्गं प्रतिहर्य नः। राजन्सोम स्वस्तये।
नवँ स्तोमन्नवँ हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तज्जुषेताँ
सचेतसा। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा
जुषेथाम्॥७६॥

उ॒भा हि वा॑ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ सु॒द्य उ॑श॒ते
 धे॒ष्ठा। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्यताम्।
 इ॒ह दे॒वो स॑ह॒स्त्रिणौ॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि ग॑च्छ॒ताम्। वसु॑मन्त॑
 सुव॒र्विदम्। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः।
 विश्वा॑न्दे॒वाः स्त॑र्पयत॥ ७७ ॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सुव॒र्विदो॒ हि ज॑ज्ञिरे। ए॒दं
 ब॒र्हिः सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं
 ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्यागमि॒ष्ठाः। इ॒मे नु
 द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धिया। आ॒ऽस्मै
 पृ॒णीतां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पु॒ष्टि॑म॒मृतं॒ नवे॑न॥ ७८ ॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॒ ये दु॑हाते॑। पय॑स्वत्युत्तरामे॑तु पु॒ष्टिः। इ॒मं
 य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो
 ह॒व्यवा॑हनः। चि॒त्रभा॑नुर्घृ॒तासु॑तिः। नव॑जातो॒ वि रो॑चसे।
 अ॒ग्ने तत्ते॑ म॒हित्व॑नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॒व न
 मी॑यसे॥ ७९ ॥

स ए॒ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॑ः स्तोमं॑ जुषस्व नः।
 अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्रा॑श्नातु। स हि वे॒द यथा॑ ह॒विः। शि॒वा

अ॒स्मभ्य॑मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॑ श्रेयः॑
 सम॑नैष्ट दे॒वाः। त्वया॑ऽव॒सेन॑ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑
 मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शं तो॒काय॑ त॒नुवै॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒
 त्यं मधु॑ना॒ संयु॑तं॒ यवम्॑। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्कृषुः।
 इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑
 सु॒दान॑वः॥८०॥

पुर॒ए॒ता वृ॑णीमहे जु॒पेथा॑न्तर्पयता॒मृत॑न्न॒र्वेन॑ मीयसे स्यो॒नश्च॑त्वारि॑ च॥ [८]

जुष्ट॑श्चक्षु॑षो जु॒ष्टी॑नरो नक्त॒ञ्जा॒ता वृषा॑स उ॒त नो॒ वृषा॑ऽस्य॒ःशुः स॒प्र॒त्न॒वद॑द्यौ॥८॥
 जुष्टो॑ म॒न्युर्भ॒गो जुष्टी॑ नरो॒ हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑ शिप्रि॑न्वाजानामु॒त नः॑ प्रि॒या यद्वा॒ग्वद॑न्ती वि॒श्वा
 आशा॑ अ॒शीतिः॑॥८०॥

जुष्टः॑ सु॒दान॑वः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑।
 स इ॒त्सर्वं॑ व्या॒नशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑दू॒दात्
 क्षे॒त्रिय॑ध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॒णं म॒न॒सोप॑ शिक्ष॒त। अ॒ग्रं
 दे॒वाना॑मि॒दम॑न्तु नो ह॒विः। म॒न॒स॒श्चित्ते॒दम्। भू॒तं भ॒व्यं च
 गु॒प्यते॑। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒म॑ ह॒वम्। म॒नः
 श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑तिं दध॑त्। जु॒षता॑ मे वा॒ग्निद॑
 ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्य॒वाड॑न॒पायि॑नी। यया॑ रू॒पाणि॑
 बहु॒धा वद॑न्ति। पे॒शा॑सि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑
 वि॒राड॑न॒पस्फु॑रन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒द॑ ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॑
 न्य॑क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा नि॒धीय॑ते। तस्य॑
 सु॒म्रम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॑णम्। आ॒युरि॒न्नः
 प्रती॑र्यताम्। अ॒न॒न्धाश्चक्षु॑षा व॒यम्। जी॒वा ज्योति॑रशीमहि।
 सु॒व॒ज्योति॑रु॒तामृ॑तम्। श्रोत्रे॑ण भ॒द्रमु॑त शृ॒ण्वन्ति॑ स॒त्यम्।

श्रोत्रेण॑ वाचं॑ बहु॒धोद्य॑मानाम्। श्रोत्रेण॑ मोद॑श्च मह॑श्च श्रूयते।
 श्रोत्रेण॑ सर्वा॑ दि॒श आ शृ॑णोमि। येन॑ प्राच्या॑ उ॒त दक्षि॑णा।
 प्र॒तीच्यै॑ दि॒शः शृ॑ण्वन्त्यु॒त्तरा॑त्। तदिच्छो॑त्रं बहु॒धोद्य॑मानम्।
 अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव॥३॥

अ॒ग्रिय॑मनंपस्फुरन्ती स॒त्यं स॒प्त च॑॥ [१]

उ॒देहि॑ वाजि॒न्यो अ॑स्य॒प्स्वन्तः॑। इ॒दं रा॒ष्ट्रमा॑ वि॒श
 स॒नृता॑वत्। यो रोहि॑तो वि॒श्वमि॑दं ज॒जान॑। स नो॑ रा॒ष्ट्रेषु॑
 सु॒धिता॑न्दधातु। रोह॑रु॒हो रोहि॑त आरु॑रोह। प्र॒जाभि॑र्वृद्धिं
 ज॒नुषा॑मुपस्थम्। ताभिः॑ स॒र॒ब्धो अ॑विद॒थ्यदु॑र्वीः। गा॒तुं
 प्र॒पश्य॑न्नि॒ह रा॒ष्ट्रमा॑ऽहः॑। आऽहा॑र॒षीद्रा॑ष्ट्रमि॒ह रोहि॑तः। मृ॒धो
 व्या॑स्थ॒दभयं॑ नो अस्तु॥४॥

अ॒स्मभ्यं॑ द्यावापृथि॒वी शक्न॑रीभिः। रा॒ष्ट्रं दु॑हाथामि॒ह
 रे॒वती॑भिः। विम॑मर्श॒ रोहि॑तो वि॒श्वरू॑पः। स॒माच॑क्राणः
 प्र॒रुहो॑ रुह॑श्च। दि॒वं ग॒त्वाय॑ मह॒ता म॑हिम्ना। वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु
 प॒यसा॑ स्वेन॑। यास्ते॑ वि॒शस्त॑पसा सं बभूवुः। गा॒य॒त्रं
 व॒थ्सम॑नु तास्तु आऽगुः॑। तास्त्वा वि॑शन्तु मह॑सा स्वेन॑। सं
 मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्येतु॑ रोहि॑तः॥५॥

यूयमु॒ग्रा मरुतः॑ पृ॒श्निमा॑तरः। इन्द्रे॑ण स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ॒
 शत्रून्। आ वो रोहि॑तो अशृ॒णोद॑भिद्यवः। त्रिसं॑तासो
 मरुतः स्वादु॑सम्मुदः। रोहि॑तो द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान।
 तस्मि॑ꣳस्तन्तुं परमे॒ष्टी त॑तान। तस्मि॑ञ्छि॒श्रिये अ॒ज
 एक॑पात्। अदृ॑ह॒द्यावा॑पृथि॒वी बले॑न। रोहि॑तो द्यावा॑पृथि॒वी
 अदृ॑हत्। तेन॒ सुवः॑ स्त॒भित॑न्तेन॒ नाकः॑॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑। तेन॑ दे॒वाः सुव॑रन्वविन्दन्।
 सुशे॑वं त्वा भा॒नवो॑ दीदि॒वाꣳसम्। सम॑ग्रासो जुहो॑ जातवेदः।
 उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॑तेन। सꣳसं॑मग्रे युवसे॒ भोज॑नानि।
 अग्रे॒ शर्धं॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तवं द्यु॒म्रान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु।
 सञ्जा॑स्पत्यꣳ सुय॒ममा कृ॑णुष्व। शत्रू॒यता॑म॒भि ति॑ष्ठा
 महा॑ꣳसि॥७॥

अ॒स्त्वेतु॑ रोहि॑तो नाको॒ महा॑ꣳसि॥ [२]

पुन॑र्न इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑।
 अ॒र्वाची॑नं कृणुतां याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
 जुषा॑णः। यानि॑ नोऽजि॒नं धना॑नि। ज॒हर्थं॑ शूर म॒न्युना॑।
 इन्द्रा॑नुविन्द न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॒ आशा॑भ्यः

परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा
समृधे त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे।
काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं
मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि
मनसा सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः।
सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः।
चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा
वयम्। विश्वा आशा मधुना सः सृजामि। अनमीवा आप
ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो
मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता यः सहस्री। पूषा नो
गोभिरवसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा
रूपाणि दधन्ती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु।
बृहस्पतिर्दददिन्द्रः सहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो
अग्निः॥११॥

कुरन्निर्विष्टमस्यतान्नव च॥ _____ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्युमन्तम्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि
प्र॒रेके। उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॑ का॒मो अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा व॒सुप॑ते
व॒सूनाम्। इ॒मं का॒मं म॒न्दया॑ गो॒भिर॒श्वैः। च॒न्द्रव॑ता रा॒धसा
प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्य॑ वि॒प्राः। इन्द्रा॑य वा॒हः
कु॒शिका॑सो अ॒क्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि प्रवो॑चम्। या॒नि
च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम्।
अ॒ह॒न्नहि॑ पर्व॒ते शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै व॒ज्रं स्व॒र्यन्त॑तक्ष।
वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॒ जग्मु॑रापः।
वृ॒षाय॑मा॒णोऽवृ॑णीत॒ सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रुकेष्वपि॒ब॒ध्सु॑तस्य। आ
सा॒य॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथम॒जा म॒हीना॑म्॥१३॥

यदिन्द्रा॑ह॒न्प्रथ॑म॒जा म॒हीना॑म्। आ॒न्मा॒यिना॒ममि॑नाः प्रोत
मा॒याः। आ॒त्सूर्य॑ ज॒नय॑न्द्यामु॒षास॑म्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून्
कि॒ला॑विवि॒त्से। अ॒ह॒न्वृ॒त्रं वृ॒त्र॒तरं॑ व्य॒सम्। इन्द्रो॑ व॒ज्रेण॑
म॒ह॒ता व॒धेन॑। स्क॒न्धा॑सीव॒ कुलि॑शेना॒विवृ॑कणा। अ॒हिः
श॒य॒त उप॑पृक्पृ॒थिव्या॑म्। अ॒यो॒ध्येव॑ दु॒र्मद॑ आ हि जु॒ह्वे।

महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिषु
इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे।
तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा
इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो
रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धैहि यक्षदमृतेषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो
रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून्क्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा
हवीषि। इमानि ते दुरिता सौभंगानि। तेभिर्वयं सुभगांसः

स्याम॥१७॥

वज्रहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रुचिः सौभगाऽन्येकं च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
सु॑क्षि॒तीना॑म्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाः
अ॒प्ये॒तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः
स्व॒प॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हि॒रति॑ ब॒र्हीऽप्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
वि॒श्वे अव॑न्तु दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒गवा॑ः अस्तु दे॒वाः। तेन॑
व॒यं भ॒गव॑न्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भ॒ग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भ॒ग पु॒र॒ए॒ता भ॑वे॒ह।
भ॒ग प्र॒णे॒त॒र्भ॒ग स॒त्य॒रा॒धः। भ॒गे॒मां धि॒य॒मु॒द॒व द॑दन्नः। भ॒ग प्र
णो॑ जन॒य गो॑भि॒रश्वैः॑। भ॒ग प्र नृ॑भिर्नृ॒वन्तः॑ स्याम। श॒श्व॒तीः
स॒मा उ॒प॒य॒न्ति लो॒काः। श॒श्व॒तीः स॒मा उ॒प॒य॒न्त्यापः॑। इ॒ष्टं
पू॒र्तः श॒श्व॒तीना॑ः स॒मा॒नाः शा॒श्व॒तेन॑। ह॒वि॒षे॒ष्ट्वाऽन॑न्तं लो॒कं
प॒र॒मा रू॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौ॑च्छत्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
प॒ञ्च दे॒वी। द्वे स्व॑सा॒रौ व॒यत॑स्तत्र॒मे॒तत्। स॒ना॒त॒नं वि॑त॒तः
ष॒ण्म॑यू॒खम्। अ॒वा॒न्याऽस्त॑न्तू॒न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्।
ना॒वपृ॑ज्या॒ते न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हा॒सौ

अ॒द्य। वृ॒ष्टिं ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः
समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं कवयो युवानः॥ २०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑विषेभि॒-
रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॑ न शु॒शुचा॑ना ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रुमि॒न्धम॑न्त
उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे त्रि॒दे॒वः। आ वे॒धसं॑ नील॑पृष्ठं
बृ॒हन्त॑म्। बृ॒हस्प॑तिः॒ स॒द॒ने सा॑दयध्वम्। सा॒दद्यो॑निं द॒म
आ दी॑दि॒वा॒स॒म्। हि॒र॒ण्यव॑र्णमरुषः॒ स॒पे॒म। स हि शुचिः॑
श॒तप॑त्रः स शु॒न्ध्युः॥ २१॥

हि॒र॒ण्यवा॑शीरिषि॒रः सु॑व॒रू॒षाः। बृ॒हस्प॑तिः स स्वा॑वेश
ऋ॒ष्वाः। पू॒रू सखि॑भ्य आ॒सुतिं॑ क॒रिष्ठः॑। पू॒षः॒ स्तव॑
व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्येम क॒दाच॑न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि।
यास्ते॑ पू॒षन्ना वो॑ अ॒न्तः सं॒मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑रन्तरि॒क्षे
चर॑न्ति। याभि॑र्यासि दू॒त्या॒ सूर्य॑स्य। का॒मे॒न कृ॑तश्रव॑
इ॒च्छ॒मानः॑॥ २२॥

अ॒र॒ण्यान्य॑र॒ण्यान्य॑सौ। या प्रे॒व न॑श्यसि। क॒था ग्रामं॑
न पृ॑च्छसि। न त्वा॒भीरि॑व वि॒न्दती (३)। वृ॒षा॒र॒वाय॑
वद॑ते। यदु॒पाव॑न्ति चि॒च्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रिव धा॒वय॑न्।

अ॒र॒ण्या॒निर्म॑हीयते। उ॒त गा॑व॒ इवा॑दन्। उ॒तो वे॒शमे॑व
दृश्यते॥२३॥

उ॒तो अ॒र॒ण्या॒निः सा॒यम्। श॒क॒टीरि॑व स॒र्जति॑। गा॒म॒ङ्गैष॒
आ ह॑यति। दा॒र्व॒ङ्गैष॒ उपा॑वधीत्। वस॑न्नर॒ण्या॒न्या॑
सा॒यम्। अ॒क्रुक्ष॑दिति॒ मन्य॑ते। न वा अ॒र॒ण्या॒निर्ह॑न्ति।
अ॒न्यश्चे॒न्नाभि॑गच्छति। स्वा॒दोः फ॑ल॒स्य ज॒ग्ध्वा। यत्र॑ का॒मं
नि प॑द्यते। आ॒ञ्जन॑गन्धी॑ सु॒रभी॑म्। ब॒हून्ना॑मकृ॒षीव॑लाम्।
प्रा॒हं मृ॒गाणां॑ मा॒तरम्॑। अ॒र॒ण्या॒नीम॑श॑सिषम्॥२४॥

स्या॒म रू॒रोह॑ यु॒वानः॑ शु॒न्यूरि॑च्छ॒मानो॑ दृश्यते॒ निप॑द्यते च॒त्वारि॑ च॥—————[५]

वा॒र्त्रह॑त्याय॒ शव॑से। पृ॒त॒ना॒साह्या॑य च। इन्द्र॒ त्वा
व॑र्तयामसि। सु॒ब्रह्मा॑णं वी॒रव॑न्तं बृ॒हन्त॑म्। उ॒रुं ग॒भीरं॑
पृथु॑बु॒धमिन्द्र॑। श्रु॒त॒र्षिमु॑ग्रम॒भिमा॑तिषा॒हम्। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं
वृष॑ण॑ र॒यिं दा॑ः। क्षे॒त्रि॒यै त्वा॒ निर्ऋ॑त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑श्चामि॒
वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। अ॒ना॒गसं॑ ब्रह्म॒णे त्वा॒ करो॑मि॥२५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्वि॑रस्तु।
शं द्यावा॑पृथि॒वी स॒होष॑धीभिः। श॒म॒न्तरि॑क्ष॑ स॒ह वा॑तेन
ते। शं ते॒ चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दै॒वीश्चत॑स्रः

प्रदिशः। वातपत्नीरुभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस
आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि
यक्ष्मादुरितादवर्त्यै॥ २६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्।
अप्यभूद्भूद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा
अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं क्षेत्रियाञ्जामिश्रसात्।
द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च
वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्त रयि स्तुवते
कीरयेचित्॥ २७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा
जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता
दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते
हिमवत्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि
सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। स शोभमाना
कन्येव शुभ्रे॥ २८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा
भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यन् जन्मभिः। जन्मान्यवरैः

पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं हित्वा
 शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं
 मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ
 भूतिं भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
 व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
 न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये चिच्छुभ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्त्या। आदित्यानां तेजसा।
 विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेन्ना जुहोमि स्वाहा।
 अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु
 दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह
 ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वायं शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय।
 आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म
 आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः।
 मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरस्ता। यमः

पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोऽन्नपतिः।
 अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा
 राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
 वरुणः सम्राट्सम्रादितिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा॥ ३२ ॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे
 यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः।
 राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां
 विदितिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
 सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपपतिः।
 रूपेणमस्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून्ददातु स्वाहा॥ ३३ ॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा चत्वारिं च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा
 दशः॥)॥

[७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो

मंतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रा५
अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्।
इन्द्रं द्युम्नः सुर्वर्वद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय
शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समथ्सु वृत्रहा। अस्माकं
बोधि चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु।
इन्द्रं वयः शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप
नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय
भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी
हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा
ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुः।
मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं
देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः
कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं

चक्षुस्तनुवां विदेय। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्।
न॒म॒स्याधी॑र॒म॒मृत॑स्य गो॒पाम्। स नः॑ श॒र्म त्रि॒वरू॑थं
विय॑सत्॥ ३७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। नाके॑ सु॒पर्ण॑मुप॒
यत्प॑त॒न्तम्। हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॒ण्य॑पक्षं
वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॑ यो॒नौ श॑कुनं भु॒र॒ण्यु॑म्। शं नो॑
दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तयै॑। शं यो॒र॒भि स्र॑वन्तु नः।
ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्च॒र॒षणी॑नाम्॥ ३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्।
अ॒न्तर्वि॑श्वानि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च
वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति॑। गो॒ष्वश्वे॑षु यन्मधु॑।
तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्घ्रि॒ सर॒स्वति॑। या सर॑स्वती
वैश॑म्भ॒ल्या॥ ३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑
भूया॑स्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व स॑न्वहं ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जात॑वेदः। इ॒हैव॑ सन्त॒त्र सन्त॑ त्वाऽग्रे। प्रा॒णेन॑ वा॒चा

मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तुमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः।
यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। या ते अग्रे यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्।
अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा
सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय
एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजां रयिमुस्मासु
धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्र जोहवीमि
मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कृतं शवांसि।
महिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा
कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मंस्तृपत्।
सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवंशत्। स ई ममाद् महि
कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनं सश्वदेवं देवः सत्यमिन्दुं सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं
सरमा रुग्णमद्रैः। महि पाथः पूर्यं सद्वियक्कः। अग्रं

नयत्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्।
विदद्भव्यं सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्।
आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासौ अमृतत्वाय
गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च हंसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनिं
चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा।
श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः।
जहि शत्रूँ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो
नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाँसि सेध। अस्मात्समुद्राद्धूतौ
दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञ प्रति तिष्ठ सुमतौ सुशेवा
आ त्वा। वसूनि पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्।
अथामृतेन जरितारमङ्घ्रि। इन्द्रः शुनावद्वितनोति सीरम्।
संवत्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास
ज्येष्ठम्। संवत्सरं शुनवत्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं
पुरु त्मना। तदर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति
तिष्ठतीदृषा। अश्वायन्तौ गव्यन्तौ वाजयन्तः। हवामहे

त्वोपंगन्तुवा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। व॒यमिन्द्र॑
त्वा शु॒नः॑ हु॒वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत यः॑ स॒च्च॒र्ष॒णी॒नां वै॑श॒म्भ॒ल्या हा॑सी॒त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्मना॑ षट्॥—[८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पु॒न॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वा॒त्रह॑त्याय॒ वसू॑ना॒ः स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॥८॥
प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धारा॒वरा म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑च॒त्वारि॑शत्॥४५॥
प्रा॒णः शु॒नः॑ हु॒वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒त्रां ती॒त्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न।
मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॒ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑
पच्य॑स्व। सर॑स्वत्यै पच्य॑स्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॑स्व।
परी॒तो पि॑श्वता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म॒ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॑मद्रि॒भिः। पु॒नातु॑
ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ः सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण शश्व॑ता तना॑।
वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः
सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्॒ख्सोमो॑ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते तेज॑
इन्द्रि॒यम्। सुर॑या सोमः॑ सु॒त आसु॑तो मदा॑य। शु॒क्रेण॑
देव॑ दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॑ङ्ग
यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्व॑ वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑
कृणु॑त भोज॑नानि। ये ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः।
उ॒पया॑मगृहीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते योनि॑स्तेज॑से त्वा।

वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि
 वी॒र्य॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वा॑
 दे॒वहि॑त॒ः सदः॑ कृतम्। मा स॒सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्।
 सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हि॒ःसीः॒ स्वां
 योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेजः॑। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्य॑म्। ऐ॒न्द्रं
 बल॑म्। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मोदा॒य त्वा। आ॒न॒न्दा॒य त्वा॒ मह॑से
 त्वा। ओजो॑ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि।
 महो॑ऽसि महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि सहो॒ मयि॑ धेहि। या
 व्या॒घ्रं वि॑षू॒चिका। उ॒भौ वृ॑कं च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॑
 सि॒ःहम्। से॒मं पा॒त्वःह॑सः। स॒म्पृ॒चः स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्क।
 वि॒पृ॒चः स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्क॥५॥

ह॒विः प्र॒त्यङ्ख॑सोमो अति॑द्रुतो गृ॒ह्णाम्या॑वि॒शन्वि॑षू॒चिका प॑ञ्च च॥—————[१]

सोमो॑ राजा॒ऽमृत॑ः सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृ॒त्युम्। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। वि॒पान॑ः शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्।
 इ॒दं प॒योऽमृतं॑ म॒धु। सोम॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत्। छ॒न्द॑सा ह॒ःसः॒
 शु॒चि॒षत्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिबत्॥६॥

क्रुडुः॥ङ्गिर॒सो धि॒या। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्।
 अन्ना॑त्परि॒स्रुतो॒ रस॑म्। ब्रह्म॑णा व्य॒पिबत् क्ष॒त्रम्। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। रेतो॒ मूत्रं॑ विज॒हाति॑। योनिं॑ प्रवि॒शदिन्द्रि॑यम्।
 गर्भो॑ ज॒रायु॑णाऽऽवृ॒तः। उल्बं॑ जहाति॒ जन्म॑ना। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्॥ ७ ॥

वेदे॑न रू॒पे व्य॑करोत्। सु॒तासु॒ती प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। सोमे॑न॒ सोमौ॑ व्य॒पिबत्। सु॒तासु॒तौ
 प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्या॑करोत्।
 स॒त्यानृ॑ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धामनृतेऽद॒धात्। श्र॒द्धां स॒त्ये
 प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। दृ॒ष्ट्वा परि॑स्रुतो॒ रस॑म्।
 शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। प॒यः सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। वि॒पानं॑ शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं
 प॒योऽमृ॑तं मधु॥ ८ ॥

अ॒द्ध्यः क्षी॑रं व्य॒पिब॑ज्जन्म॒न॒र्तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यं श्र॒द्धां स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॑॥ [२]

सुरा॑वन्तं ब॒र्हिष॑दं सु॒वीर॑म्। य॒ज्ञं हि॑न्वन्ति
 म॒हिषा॑ नमो॑भिः। दधा॑नाः सोमं॑ दि॒वि दे॒वता॑सु। मदे॑मेन्द्रं
 यज॑मानाः स्व॒र्काः। यस्ते॒ रसः॑ सम्भृ॑त ओष॑धीषु। सोम॑स्य

शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन।
सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि।
सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तः शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमः राजानमिह
भक्षयामि। यदत्र रिप्तः रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो
अपिबच्छर्चाभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमः
राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः।
पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः
स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त
पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः।
पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण
शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्जवै। अग्र आयूँषि
पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः।
जातवेदः पवित्रवद्यत्ते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव
सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरौ

यमराज्ये॑। तेषां॑ लो॒कः स्व॒धा नमः॑। य॒ज्ञो दे॒वेषु॑
कल्पताम्॥१२॥

ये स॑जा॒ताः सम॑नसः। जी॒वा जी॒वेषु॑ मा॒माकाः॑। तेषा॑ऽ
श्री॒र्मयि॑ कल्पताम्। अ॒स्मिँल्लो॒के श॒त९ स॒माः। द्वे स्रु॒ती
अ॑शृ॒णवं पि॒तृणा॑म्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। या॒भ्यामि॑दं
वि॒श्वमे॒ज॒त्समे॑ति। यद॑न्त॒रा पि॒तरं॑ मा॒तरं॑ च। इ॒द९
ह॒विः प्र॒जन॑नं मे अस्तु। द॒शवी॑र९ स॒र्वग॑ण९ स्व॒स्तये॑।
आ॒त्म॒सनि॑ प्रजा॒सनि॑। प॒शुस॑न्य॒भय॑सनि॒ लोक॑सनि॒। अ॒ग्निः
प्र॒जां ब॑हु॒लां मे॑ करोतु। अन्नं॑ प॒यो रे॒तो अ॒स्मासु॑ ध॒त्त।
रा॒यस्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दी॒धर॑त्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय॑ पि॒तरं॑ श॒तायु॑षा पु॒नन्तु॑ मा पि॒ताम॑हाः पु॒नन्तु॑ प्र॒पिता॑महाः कल्पता९ स्व॒स्तये॑ पञ्च
च॥

[३]

सी॒सेन॑ तन्नं॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। ऊ॒र्णासू॑त्रेण॑ क॒वयो॑
व॒यन्ति॑। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञ९ स॑वि॒ता सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य
रू॒पं वरु॑णो भिष॒ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॒मृत॑९ श॒चीभिः॑।
ति॒स्रोऽद॑धु॒र्दे॒वताः॑ स॒ररा॑णाः। लो॒मा॒नि श॒ष्पैर्ब॑हु॒धा न
तो॒क्त्रभिः॑। त्वग॑स्य मा॒९सम॑भव॒न्न ला॒जाः। तद॑श्विना॑

भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो अन्तरः॥१४॥

अस्थि मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि।
सरस्वती मनसा पेशलं वसु। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं
वपुः। रसं परिस्नुता न रोहितम्। नृग्रहूर्धोरस्तसरन्न
वेमं। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राञ्जनयन्ति
रेतः। अपामर्तिं दुर्मतिं बाधमानाः। ऊर्वाध्यं वातः
सबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता
जंजान। यकृत्क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्। मतस्त्रे वायव्यैर्न
मिनाति पित्तम्। आत्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा
पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शर्चीभिः।
आसन्दी नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता
शर्चीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उथ्सः। दुहे न कुम्भीः स्वधां
पितृभ्यः। मुखं सदस्य शिर इथ्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना
स सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेषो
हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन

तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। प॒क्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॒ न
शु॒क्लम॑सितं वसाते॥१७॥

अवि॒र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ पन्था॑
अ॒मृतो॑ ग्रहा॑भ्याम्। सर॑स्वत्युप॒वाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि
ब॒र्हिर्बद॑रैर्ज॒जान॑। इन्द्र॑स्य रू॒पमृ॑ष॒भो बला॑य। कर्णा॑भ्या॒ऽ
श्रोत्र॑म॒मृतं॑ ग्रहा॑भ्याम्। यवा॒ न ब॒र्हिर्भ्रु॑वि केस॑राणि। क॒र्कन्धु॑
जज्ञे॒ मधु॑ सार॒घं मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॑पस्थे॒ न वृ॑कस्य॒ लोम॑।
मुखे॒ श्मश्रू॑णि॒ न व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

के॒शा न शी॒र्षन् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒ंहस्य॑
लो॒म त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑। अङ्गा॑न्या॒त्मन्भि॑षजा॒ तद॒श्विना॑।
आ॒त्मान॑मङ्गैः॒ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृतं॑ दधा॑ना। सर॑स्वती॒
यो॒न्यां गर्भ॑म॒न्तः। अ॒श्विभ्या॑ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभर्ति। अ॒पां
रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॑ः श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्सु राजा॑।
तेजः॑ पशू॒नां ह॒विरि॑न्द्रि॒याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॑ पय॑सा सार॒घं
मधु॑। अ॒श्विभ्या॑ दु॒ग्धं भि॑षजा॒ सर॑स्वत्या सुतासुताभ्या॑म्।
अ॒मृतः॑ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्तरं आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमं राजां चत्वारिं च॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समुहं विश्वेदेवैः। क्षत्रस्य
नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि। स्योनामा सीद। सुषदामा
सीद। मा त्वां हिंसीत्। मा मां हिंसीत्। निषंसाद
धृतव्रतो वरुणः। पस्त्यांस्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन।
तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै
भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै
यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै त्वा
कायं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्। शिरो
मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणो-
ऽमृतम्। सम्राट्पक्षुः। विराट्पुत्रम्। जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः।

मनो॑ म॒न्युः। स्व॒रा॒ङ्गामः॑। मोदाः॑ प्रमो॒दा अ॒ङ्गुली॒रङ्गानि॑॥२३॥

चित्तं॑ मे॒ सहः॑। बा॒हू मे॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्। हस्तौ॑ मे॒ कर्म॑
वी॒र्यम्॑। आ॒त्मा क्ष॒त्रमुरो॑ मम॑। पृ॒ष्ठीर्मे॑ रा॒ष्ट्रमु॒दर॑म॒सौ।
ग्री॒वाश्च॒ श्रोण्यौ॑। ऊ॒रू अ॒र॒त्नी जानु॑नी। विशो॑ मेऽङ्गानि
सर्व॑तः। नाभि॑र्मे चित्तं॑ वि॒ज्ञान॑म्। पा॒युर्मेऽप॑चितिर्भ॒सत्॥२४॥

आ॒न॒न्द॒न॒न्दावा॒ण्डौ मे॑। भगः॑ सौभा॒ग्यं प॑सः। जङ्घा॑भ्यां
प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। वि॒शि राजा॑ प्र॒तिष्ठि॑तः। प्र॒ति क्ष॒त्रे प्र॒ति
तिष्ठामि॑ रा॒ष्ट्रे। प्र॒त्यश्वेषु॑ प्र॒ति तिष्ठामि॑ गोषु॑। प्र॒त्यङ्गेषु॑
प्र॒ति तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्र॒ति प्रा॒णेषु॑ प्र॒ति तिष्ठामि॑ पु॒ष्टे। प्र॒ति
द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्र॒ति तिष्ठामि॑ य॒ज्ञे॥२५॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश। त्र॒यस्त्रि॑ं॒शाः सुरा॑ध॒सः। बृह॑स्पति॒पुरो॒हि॒ताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा
द्वि॒तीयैः॑। द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीयैः॑। तृ॒तीयाः स॒त्येन॑। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑।
य॒ज्ञो य॒ज्ञुर्भिः॑॥२६॥

यजू॑षि॒ साम॑भिः। सामा॑न्यृग्भिः। ऋचो॑ या॒ज्याभिः॑।
या॒ज्या व॑ष॒ट्कारैः॑। व॒ष॒ट्कारा॑ आहु॒तिभिः॑। आहु॑तयो मे॒
कामा॑न्त्सम॒र्धय॑न्तु। भूः स्वाहा॑। लोमा॑नि॒ प्रय॑तिर्मम॑। त्वङ्म

आन॑तिरा॒गतिः॑। मा॒५सं म॒ उप॑नतिः। वस्व॑स्थिः। म॒ञ्जा म॒
आन॑तिः॥२७॥

प॒स्त्या॑स्वा सर॑स्वत्यै भैष॑ज्येन श्रीर॑ङ्गा॒नि भ॒सद्य॑ज्ञे य॒ज्ञो य॒जुर्भिरु॑प॒नति॑र्द्वे च॥——[५]

यद्वै॑वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांस॑श्च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒
तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यदि॑ दि॒वा यदि॑
न॒क्तम्। ए॒ना५सि च॒कृमा व॒यम्। वा॒युर्मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑।
वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यदि॑ जा॒ग्रद्य॑दि॒ स्वप्ने॑। ए॒ना५सि
च॒कृमा व॒यम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्व५ह॑सः। यद्वा॒मे
यद॑रण्ये। यथ्स॒भायां यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॑र्ये। ए॒नश्च॒कृमा
व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॒
अ॒घ्निया॒ वरु॑णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरुण॒ नो मु॑श्च॥२९॥

अव॑भृथ निच॒ङ्कुण नि॒चेरु॑र॒सि निच॒ङ्कुण। अव॑
दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाट्। अव॒ मर्त्यै॑र्म॒र्त्यकृ॑तम्। उ॒रोरा
नो॑ दे॒व रि॑ष॒स्याहि॑। सु॒मित्रा॒ न आप॒ ओष॑धयः सन्तु।
दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॒ भूया॑सुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः।
द्रु॒पदा॑दि॒वेनु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं
तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्।
अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन
समसृक्षमहि। पर्यस्वा९ अग्र आगमम्। तं मा स९सृज
वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी। समुषाः।
समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्।
विभुं कामं व्यश्जवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एना९सि चकृमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगन्त्रीणि च॥—————[६]

होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो
वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्।
इन्द्र देव९ सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराश९सेन
तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्।
आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्वरुहिषीन्द्रन्निषद्वरम्।
वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्ब्रह्महिरा-
सदत्॥ ३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्।
सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार
इन्द्राय मीढुषैः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे
इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वत्समिन्द्रमवर्धताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा
सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय
धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्त्रो
देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥ ३६॥

महीन्द्रपत्नीरुहविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजं सुयजं घृतश्रियम्।
पुरु रूपं सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥ ३७॥

मध्वा समञ्जन्पृथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना
घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रः स्वाहा-
ऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा
स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः
आज्यपान्। स्वाहेन्द्रः होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य
वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपात्तमिडाभिर्बर्हिष्योजं उपे
दैव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु
द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यजं॥)॥ [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः।
त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार।
नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
धामे। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मधवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
जुषाणो बर्हिरहरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा
पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः स्योनम्। आदित्यैरक्तं

वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाणं
यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा
वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्।
पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे।
दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होता राविन्द्रं प्रथमा सुवाचा।
मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः।
तिस्रो देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न
पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती
विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे
पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु
देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जच्छमिता
न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं
मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो
वृषभस्तुराषाट्। घृतपुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य
जुषतां स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्धृतेन चत्वारि च॥ _____ [८]

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वेष॒ यन्मा॑। त॒ स॒ध्रीचीः॑। स॒त्यमि॑त्तन्न
त्वावा॑ः अ॒न्यो अ॒स्ति। इन्द्र॑ दे॒वो न॒ मर्त्यो॑ ज्यायान्।
अह॑न्नहिं॒ परि॒शया॑न॒मर्णः॑। अवा॑सृजोऽपो अ॒च्छा॑ समु॒द्रम्।
प्रस॑साहिषे पुरु॒हूत॒ शत्रून्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्मं इ॒ह रा॒तिरे॑स्तु।
इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नामसि॑ रे॒वती॑नाम्।
स शेवृ॑ध॒मधि॑ धा॒द्युम्न॑म॒स्मे। महि॑ क्ष॒त्रं ज॑ना॒षाडिन्द्र॑ तव्यम्।
रक्षा॑ च नो म॒घोनः॑ पा॒हि सू॒रीन्। रा॒ये च॑ नः स्वप॒त्या इ॒षे
धाः॑॥ ४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥ _____ [९]

दे॒वं ब॒र्हिरिन्द्र॑ः सुदे॒वं दे॒वैः। वी॒रव॑त्स्ती॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्।
वस्तो॑र्वृ॒तं प्रा॒क्तोर्भृ॑तम्। रा॒या ब॒र्हिष्म॑तोऽत्य॒गात्।
व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु यज॑। दे॒वीर्द्वार॑ इन्द्रः॑ सङ्घा॒ते।
वि॒द्वीर्या॑म॒न्नव॑र्धयन्। आ व॒त्सेन॑ तरु॒णेन॑ कुमा॒रेण॑ चमी॒विता॑
अपा॑र्वाणम्। रे॒णुक॑काटं नुदन्ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य
विय॑न्तु॒ यज॑॥ ४४॥

दे॒वी उ॒पासा॑न॒क्ता। इन्द्र॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒हेता॑म्। दै॒वीर्वि॑शः

प्रायांसिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वीतां यज। देवी जोष्टी वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्।
 अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि।
 यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुधे
 सुदुधे। पयसेन्द्रमवर्धताम्। इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सग्धिः
 सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
 अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते।
 वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥४६॥

देवा दैव्या होतांरा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हुताघशंसावा-
 भाष्टी वसुवार्याणि। यजमानाय शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य
 वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
 अस्पृक्षद्धारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञं सरस्वती। इडा वसुमती
 गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशंसः।
 त्रिवरुथस्त्रिवन्धुरः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शिति-
 पृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य

होत्रमरुहंतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः
सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं
पृथिवीमदृ०हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं
बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणा-
सन्नम्। अन्या बर्हीऽष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूषद् (देवं
बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासानक्तां देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ
देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशःसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो
अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकोऽ
वर्धयऽश्चतुरवर्धयत्। वस्तोरा वथ्मेन देवीरयावीषऽहताऽस्पृक्षच्छतेन दिवऽ स्वासस्थऽ स्विष्टऽ
शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रऽ
सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न गोधूमैः क्लैर्भेषजम्।

मधु शष्पैर्न तेजं इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपाथ्सरस्वती।
 अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय
 वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुतां
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षं नराशंसं न
 नग्नहुम्। पतिं सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो
 न चन्द्राश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं
 तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजं॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन
 वर्धयन्। ऋषभेण गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः
 कर्कन्धुभिः। मधुं लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुतां
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरुहिः
 सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती।
 भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒द्दुरो॑ दि॒शः। क॒व॒र्ष्यो न
व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ न दुरो॒ दि॒शः। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दु॒घे।
दु॒हे का॒मा॒न्त्स॒र॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। प॒यः
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒। होता॑
यक्ष॒त्सुपे॑श॒सो॒षे नक्तं॑ दि॒वा। अ॒श्विना॑ स॒ञ्जाना॑ने। समं॑ जा॒ते
स॒र॑स्वत्या। त्विषि॑मिन्द्रे न भेष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृ॒दा।
प॒यः सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒द्वैव्या॑ हो॒ता॒रा
भि॒षजा॑ऽश्विना॑। इन्द्रं॒ न जागृ॑वी दि॒वा नक्तं॑ न भेष॒जैः।
शू॒ष॒ः स॒र॑स्वती भि॒षक्। सी॒सेन॑ दु॒ह इन्द्रि॑यम्। प॒यः
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॒। होता॑
यक्ष॒त्ति॒स्रो दे॒वीर्न भेष॑जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वोऽप॒सः। रू॒पमि॑न्द्रे
हि॒र॒ण्य॒यम्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न भा॑रती। वा॒चा स॒र॑स्वती। म॒ह इन्द्रा॑य
दधु॒रिन्द्रि॑यम्। प॒यः सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्र॑म॒श्विना॑। भि॒षजं॑ न

सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो
भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारः
शतक्रतुम्। भीमं न मन्युः राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना
भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः
परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥

होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा
मेदसां पृथक्। स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषः
सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय सहसेन्द्रियम्।
स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रः
सुत्रामाणः सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं
प्रियं पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निः होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः
परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रः सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
सुरामाणः। छागैर्न मेषैर्ऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्त्रभिः।

लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः
 पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्रुतः। तानश्विना
 सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताः सौम्यं मधु। पिबन्तु
 मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यज॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज नासत्या सरस्वती मधु हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं पदं तनूनपांश्च सप्त। नराशः समृषिः। इडेडितो
 यवैरष्टौ। बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नव। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतारा सीसेन रसः।
 तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं
 बदरैर्वदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं रूपमश्विना भीमं भामम्॥)॥[११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्त्सुतः। दुहे
 धेनुः सरस्वती। सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा
 सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाः सीन्द्रियम्।
 इन्द्राय पृथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुः सरस्वती। नराशः सेन
 नग्रहुः॥६०॥

अधातामश्विना मधु। भेषजं भिषजा सुते। आजुह्वाना
 सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्।
 समूर्जः सः रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्।
 सोमं शुक्रं परिस्रुता। सरस्वती तमाभरत्। बर्हिषेन्द्राय

पातवे॥६१॥

क॒व॒प्यो न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां न दुरो॑ दिशः।
इन्द्रो॑ न रोद॑सी दु॒घै। दु॒हे का॒मा॒न्त्सर॑स्वती। उ॒षासा॑
नक्त॑मश्विना। दि॒वेन्द्रः॑ सा॒यमिन्द्रि॑यैः। स॒ञ्जाना॑ने सु॒पेश॑सा।
समं॑ जा॒ते सर॑स्वत्या। पा॒तं नो अ॑श्विना दि॒वा। पा॒हि नक्तः॑
सर॑स्वति॥६२॥

दै॒व्यां हो॒तारा भिष॑जा। पा॒तमिन्द्रः॑ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्त्रे॒धा
सर॑स्वती। अ॒श्विना भा॒रती॑डा। ती॒व्रं परि॑स्रुता सोम॑म्। इन्द्रा॑य
सुष॑वुर्मद॑म्। अ॒श्विना भे॒षजं म॑धु। भे॒षजं नः॑ सर॑स्वती।
इन्द्रे॑ त्वष्टा॒ यशः॑ श्रिय॑म्। रू॒पं रू॒पम॑धुः सु॒ते। ऋ॒तुधेन्द्रो॑
वन॑स्पतिः। श॒श॒मा॒नः परि॑स्रुता। की॒लाल॑म॒श्विभ्यां म॑धु। दु॒हे
धे॒नुः सर॑स्वती। गोभि॑र्न सोम॑मश्विना। मा॒सरे॑ण परि॒ष्कृता॑।
सम॑धाता॒ं सर॑स्वत्या। स्वा॒हेन्द्रे॑ सु॒तं म॑धु॥६३॥

न॒ग्रहुः पा॒तवे सर॑स्वत्यधुः सु॒तेऽष्टौ च॑॥ [१२]

अ॒श्विना ह॒विरेन्द्रि॑यम्। नमु॑चेर्धिया॒ सर॑स्वती। आ
शु॒क्रमा॑सुराद्व॒सु। म॒धमिन्द्रा॑य ज॒भिरे। यम॑श्विना॒ सर॑स्वती।
ह॒विषेन्द्र॑मव॑र्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒धम्। नमु॑चा॒वासुरे॑

सचा॑। तमिन्द्रं॑ प॒शवः॑ सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्यनू॑षत। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमिन्द्रि॑यम्। य इन्द्रं॑
इन्द्रि॑यं द॒धुः। स॒विता वरु॑णो भ॒गः। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑तिः।
यज॑मानाय सश्च॒त। स॒विता वरु॑णोऽदध॑त्। यज॑मानाय
दा॒शुषे॑। आद॑त्त नमु॑चेर्वसु॑। सु॒त्रामा॑ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमिन्द्रि॑यम्। भ॒गेन॑ स॒विता श्रि॑यम्।
सु॒त्रामा॑ यश॑सा॒ बलम्॑। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अ॒श्विना॒
गोभि॑रिन्द्रि॒यम्। अ॒श्वैर्भिर्वी॑र्यं बलम्॑। ह॒विषेन्द्र॑ः सर॑स्वती।
यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यवर्तनी॒
नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॑ कर्म॒सु नोऽव॑त। ता भि॒षजा॑
सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॑ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॑ श॒तक्र॑तुः।
इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यन्नरा॑ षट्॥ ————— [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॑ न
चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य
विय॑न्तु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॑ सर॑स्वती।

प्राणं न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न
वाचमास्यै। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज। देवी जोष्टी अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती।
श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना
भिषजावता। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा देवानां भिषजा।
होताराविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये
मतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यज॥६९॥

देवीस्तिस्त्रस्त्रिस्त्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा।
शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः
सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्।

इन्द्राय॑ त्वष्टा॑ दध॑दिन्द्रियाणि। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑
यज॑॥ ७०॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्याम्॑।
सर॑स्वत्याः सुपिप्प॒लः। इन्द्राय॑ पच्यते मधु॑। ओजो॑ न
जृ॒तिमृष॑भो न भामम्। वन॒स्पतिर्नो॑ दध॑दिन्द्रियाणि। व॒सुवने॑
वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनाम्। अ॒ध्वरे
स्ती॒र्णम॒श्विभ्याम्॑। ऊ॒र्णम्र॑दाः सर॑स्वत्याः॥ ७१॥

स्यो॒नमिन्द्र॑ ते स॒दः। ई॒शायै॑ म॒न्युः राजा॑नं ब॒र्हिषा॑
दधुरिन्द्रि॑यम्। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः
स्वि॑ष्टकृत्। दे॒वान् यक्ष॑द्यथाय॒थम्। होता॑रा॒विन्द्रम॒श्विना॑। वा॒चा
वाच॑ः सर॑स्वतीम्। अ॒ग्निः सोम॑ः स्वि॑ष्टकृत्। स्वि॑ष्ट इन्द्रः
सु॒त्रामा॑ सवि॒ता वरु॑णो भिषक्। इ॒ष्टो दे॒वो वन॒स्पतिः॑। स्वि॑ष्टा
दे॒वा आ॑ज्य॒पाः। इ॒ष्टो अ॒ग्निर॒ग्निना॑। होता॑ हो॒त्रे स्वि॑ष्टकृत्।
यशो॑ न दध॑दिन्द्रि॒यम्। ऊ॒र्जमप॑चितिः॑ स्व॒धाम्। व॒सुवने॑
वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑॥ ७२॥

द्वारो॑ दधुरिन्द्रि॒यं व॑सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑ जोष्टी॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यं व॑सुवने॑ वसुधेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑ होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यं व॑सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यजे॑न्द्रियाणि॑ वसुवने॑ वसुधेय॑स्य
वियन्तु॑ यज॑ सर॑स्वत्या॒ वन॒स्पतिः॑ षट् (दे॒वं ब॒र्हिर्दे॒वीद्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑ दे॒वी जोष्टी॑ दे॒वी

ऊर्जाहुंती देवा देवानां भिषजां वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशः सो देव इन्द्रो
 वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना
 सर्वं वियन्तु। द्धारंस्तिस्रः सर्वं वियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वती।
 अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याः सुतासुती।
 अञ्जन्त्ययं यजमानः॥॥ [१४]

अग्निमद्य होता रमवृणीत। अयः सुतासुती यजमानः।
 पचन्पक्तीः। पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नाश्विभ्यां
 छागः सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्वि-
 भ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्याः सरस्वत्यै। सूपस्था
 अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या
 इन्द्राय॥ ७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याः
 सरस्वत्यै। अक्षः स्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त
 ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा।
 सोमान्सुराम्णाः। उपो उक्थामदाः श्रौद्धिमदा अदन्।
 अवीवृधन्ताङ्गुषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत।
 अयः सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे
 देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः।

तान्यस्मा॒ आ च॑ शास्व॑। आ च॑ गुरस्व॑। इषि॒तश्च॑ हो॒त॒रसि॑
भद्र॒वाच्याय॑ प्रेषि॒तो मानु॑षः। सू॒क्त॒वा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥७४॥

इन्द्राय॑ यजमानः सप्त च॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। त्व॒९ सो॑म
म॒हे भ॒गं त्व॒९ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑
पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्व॒९ सो॑म पि॒तृभिः॑ संवि॒दानः॑। ब॒र्हिष॑दः
पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उ॒प॒हू॒ताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वा॒त्ताः पि॒तरः॑।
अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तुम॒तो हवाम॑हे। नरा॒श॒९ सै॑ सोमपी॒थं य आ॒शुः।
ते नो॒ अ॒र्वन्तः॑ सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॒ शं
चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वा॒त्ताः॥७५॥

अ॒९ हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽव॑रेऽमृ॒ता॒सो भ॑वन्तः।
अधि॑ ब्रुवन्तु ते अ॒वन्त्व॑स्मान्। वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे जु॑षमा॒णाः
कर॑म्भम्। उ॒दीरा॑णा अ॒वरे॒ परे॑ च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑
संवि॒दानाः॑। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने क॒व्यवा॑हन॒
त्वम॑ग्न ई॒डि॒तो जा॑तवेदः। मा॒त॒ली क॒व्यैः। ये ता॑तृपु॒र्दे॒व॒त्रा
जे॑ह॒मानाः॑। हो॒त्रा॒वृधः॑ स्तोम॑त॒ष्टासो॑ अ॒र्कैः। आऽग्ने॑
या॒हि सु॒वि॒दत्रै॑भिर्वा॒ङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभि॑र्धर्म॒सद्भिः॑।

हव्य॒वाह॑म॒जरं॑ पुरु॒प्रियम्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यन्।
उपा॑सदं कव्य॒वाहं॑ पि॒तृणाम्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑न्ती॒ः
समृ॑ण्वतु॥ ७६॥

अन॑ग्निष्वात्ता जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ [१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे। स॒मि॒धानं॑ म॒हद्य॑शः। सुष॑मिद्धं
वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्। गा॒य॒त्रीं छन्द॑
इन्द्रि॒यम्। त्र्य॒विं गां॑ वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्। तनून॑पातमु॒द्भिद॑म्। यं
गर्भ॑मदि॒तिर्दधे॑॥ ७७॥

शुचि॑मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्। उ॒ष्णिहं॑ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्।
दि॒त्य॒वाहं॑ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता॑
यक्षदी॒डेन्य॑म्। ई॒डितं॑ वृ॒त्रह॑न्त॒मम्। इडा॑भिरीड्य॒ः सहः॑।
सोम॑मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्। अ॒नुष्टु॑भं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒थ्सं गां॑
वयो॒ दध॑त्॥ ७८॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒थ्सु॒बर्हि॑षदम्।
पू॒ष॒ण्वन्त॒मम॑र्त्यम्। सी॒दन्तं॑ ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। अ॒मृतेन्द्रं॑
वयो॒धसम्। बृ॒हतीं॑ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। प॒ञ्चा॒विं गां॑ वयो॒ दध॑त्।

वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं
छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतुर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे।
नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्दं
इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजं।
होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या
कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्दं इहेन्द्रियम्।
अनुद्धाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजं। होता
यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं
वयोधसम्। विराजं छन्दं इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो
दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्।
त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं
वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्य-
 पर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्।
 ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षस्वाहाकृतीः। अग्निं
 गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
 अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥

दधे दधदृतावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदे-
 ऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिव्रतं शुचिमुष्णिहन्दित्यवाहम्। ईडेन्यं सोममनुष्टुभं त्रिवृत्सम्।
 सुबर्हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्।
 सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानुद्वाहम्। पेशस्वतीस्तिष्ठः
 पतिं विराजमिह धेनुत्रा। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्ना। शतक्रतुं भगमिन्द्रं
 ककुभमिह वशान्ना। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं
 दशेहैन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥) [१७]

समिद्धो अग्निः समिधौ। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द
 इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिव्रतः। तनूपाच्च
 सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।

इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवृत्सो गौर्वयो दधुः।
सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द
इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः।
ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो
दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द
इन्द्रियम्। पृष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः। दैव्या होतारा भिषजा। इन्द्रेण
सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनुङ्गान्गौर्वयो दधुः।
तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयो दधुः। त्वष्टा तुरीपो
अद्भुतः। इन्द्राग्नी पुष्टिवर्धना। द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा
गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहद्गौर्न वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं
वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं करत्। अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्।
बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्गौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑
तेज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः
प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बल॑म्। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः।
व॒र्षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम्॥८८॥

वै॒रूपेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॒र्तुना॑
दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ंश ऋ॒भ॒वः स्तु॒तम्। वैरा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्।
ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। म॒रुत॑स्त्रि॒णवे॑
स्तु॒तम्। ब॒लेन॑ श॒क्र॒रीः स॒हः। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः।
शै॒शि॒रेण॒र्तुना॑ दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ंशेऽमृत॑ऽ स्तु॒तम्। स॒त्येन॑
रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुः॥८९॥

स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तः स॒हो ह॒विरि॒न्द्रे वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च (व॒स॒न्तेन॑ ग्री॒ष्मेण॑ व॒र्षाभिः॑
शा॒र॒देन॑ हे॒म॒न्तेन॑ शै॒शि॒रेण॑ षट्॥)॥—[१९]

दे॒वं ब॒र्हि॒रि॒न्द्रं वयो॑ध॒सम्। दे॒वं दे॒वम॑व॒र्धय॑त्। गा॒य॒त्रि॒या
छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॑ इ॒न्द्रे वयो॑ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
वेतु॑ यज॑। दे॒वीर्द्वा॒रो दे॒वमि॒न्द्रं वयो॑ध॒सम्। दे॒वीर्दे॒वम॑व॒र्धय॑न्।
उ॒ष्णि॒हा छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒णमि॒न्द्रे वयो॑ दध॑त्। व॒सु॒वने॑
व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑॥९०॥

दे॒वी दे॒वं व॒यो॒धस॑म्। उ॒षे इन्द्र॑मवर्धताम्। अ॒नु॒ष्टु॒भा॒
छन्द॑सेन्द्रियम्। वाच॑मिन्द्रे वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य
वीतां॒ यज॑। दे॒वी जो॒ष्टी दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वी
दे॒वम॑वर्धताम्। बृ॒ह॒त्या छन्द॑सेन्द्रियम्। श्रो॒त्रमिन्द्रे॑ वयो॒
दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥ ११॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वी दे॒वम॑वर्धताम्।
प॒ङ्क्त्या॑ छन्द॑सेन्द्रियम्। शु॒क्रमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने
वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दै॒व्या होता॑रा दे॒वमिन्द्र॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वा दे॒वम॑वर्धताम्। त्रि॒ष्टु॒भा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्।
त्वि॒षिमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥ १२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्व॑यो॒धस॑म्। प॒तिमिन्द्र॑मवर्धयन्।
जग॑त्या॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। ब॒लमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो न॒रा॒श॒सो दे॒वमिन्द्र॑
वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒रा॒जा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। रे॒तु
इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वे॒तु यज॑॥ १३॥

दे॒वो व॒न॒स्पति॑र्दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्।
द्वि॒प॒दा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। भ॒गमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने

वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं
 वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश
 इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो
 अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।
 अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु यजं॥१४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यज पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया
 तेजः। देवीद्वारं उणिह्रां प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्।
 देवी ऊर्जाहुती पङ्क्ता शुक्रम। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो
 देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्।
 देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु
 चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयः श्रुतुर्वर्धतामेकोऽवर्धयः श्रुतुर्वर्धयत्॥—[२०]

स्वाद्धीं त्वा सोमः सुरावन्तः सीसैन मित्रोऽसि यद्देवा होता यक्षश्मिधेन्द्रः
 समिद्ध इन्द्र आचरषणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षश्मिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरंश्विना-
 ऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः
 समिधा वसन्तेनर्तुनां देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विंशतिः॥२०॥

स्वाद्धीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोषासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो
 वनस्पतिः पष्ठवाहङ्गां देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥१४॥

स्वा॒र्द्धीं त्वां वे॒तु य॒जं॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृ॒थस्तो॑मो भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै त्रिवृत्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑
 रुन्धे। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमो भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः।
 ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। र॒थन्त॑र॒सं॑ सामं भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै
 र॒थन्त॑रम्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। प॒रिस्र॑जी होता भवति॥१॥

अ॒रु॒णो मि॑र्मि॒रस्त्रि॑शु॒क्रः। ए॒तद्वै ब्र॑ह्मव॑र्चसस्य॑ रू॒पम्।
 रू॒पेणै॒व ब्र॑ह्मव॑र्चसम॒व॑ रुन्धे। बृ॒हस्प॑तिर॒काम॑यत दे॒वानां॑
 पु॒रोधां॑ ग॒च्छेय॑मिति। स ए॒तं बृ॑हस्प॒तिस॒वम॑पश्यत्।
 तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स दे॒वानां॑ पु॒रोधा॑म॒गच्छ॑त्।
 यः पु॒रोधा॑का॒मः स्या॑त्। स बृ॑हस्प॒तिस॒वेन॑ यजेत॥२॥

पु॒रोधा॑मे॒व ग॑च्छति। तस्य॑ प्रा॒तः स॒वने॑ स॒न्नेषु॑
 ना॒राश॒॑सेषु॑। एका॑दश॒ दक्षि॑णा नीयन्ते। एका॑दश॒ माध्यं॑
 दिने॒ सव॑ने स॒न्नेषु॑ ना॒राश॒॑सेषु॑। एका॑दश॒ तृती॑यस॒वने॑
 स॒न्नेषु॑ ना॒राश॒॑सेषु॑। त्रय॑स्त्रि॒ंश॒थ्सम्प॑द्यन्ते। त्रय॑स्त्रि॒ंश॒द्वै
 दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धे। अ॒श्वश्च॑तु॒स्त्रि॒ंशः। प्रा॒जाप॑त्यो
 वा अ॒श्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः।
 ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो
 वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनं
 समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्।
 तेजं एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वो दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः।
 पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवावरुन्धे। प्रसवाय
 सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
 निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ
 यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
 हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
 मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मरुतः।
 विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः।
 विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स
 हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
 ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्धे मरुतोऽष्टौ च॥ _____ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः।
सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वारहस्पत्यः।
एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो
वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि
प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः।
अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी
नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति।
अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन
घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति।
ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येता५ रूपं चत्वारि च॥ _____ [३]

न वै सोमेन॒ सोम॑स्य स॒वोऽस्ति॑ । ह॒तो ह्ये॑षः । अ॒भिषु॑तो
ह्ये॑षः । न हि ह॒तः सू॑यते । सौ॒मी५ सू॒तव॑शा॒मा ल॑भते ।
सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः । रे॒त ए॒व तद॑धाति । सौ॒म्यर्चा॑ऽभिषि॑ञ्चति ।
रे॒तो॒धा ह्ये॑षा । रे॒तः सोमः॑ । रे॒त ए॒वास्मि॑न्दधाति । यत्किं च
राज॒सूय॑मृते सोमम् । तत्सर्वं॑ भवति । अषा॑ढं यु॒थ्सु पृ॑त॒नासु॑
प॒प्रिम् । सु॒व॒र्षाम॒प्स्वां वृ॑जन॑स्य गो॒पाम् । भ॒रेषु॑जा५
सु॑क्षि॒ति५ सु॒श्रव॑सम् । जय॑न्तं त्वामनु॑ मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ _____ [४]

यो वै सोमे॑न सू॒यते॑ । स दे॑वस॒वः । यः प॒शुना॑ सू॒यते॑ ।
स दे॑वस॒वः । य इ॒ष्ट्या॑ सू॒यते॑ । स म॑नुष्यस॒वः । ए॒तं वै पृ॑थ॒ये
दे॒वाः प्राय॑च्छन् । ततो॒ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑ प॒शूनाम॑सूयत ।
याव॑तीः किय॑तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति । तासा॒ ५ सर्वा॑सा५
सू॒यते॑॥११॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते । य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ । ना॒रा॒शः॒ ५स्य॑र्चा-
ऽभिषि॑ञ्चति । म॒नुष्या॑ वै नरा॒शः॒ ५सः । नि॒हुत्य॒ वावै॑तत् ।
अथा॒भिषि॑ञ्चति । यत्किं च॑ राज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीक॑म् । तत्सर्वं॑

भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वानां सधस्तुतिः। द्युमदग्ने
महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिंश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने
कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्सवः। यो
राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी।
स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे
भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि
स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्।
अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं
प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमन्तरहितमभिषिञ्चति।
पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः
सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे
तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहेकं च॥ [६]

सि॒॒हे व्याघ्र उ॒त या पृ॒दा॒कौ। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सूर्ये॑
या। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा
संविदा॒ना। या रा॑ज॒न्ये दु॒न्दुभा॑वाय॒तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॑
पुरु॑षस्य मा॒यौ। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒
आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। या ह॒स्तिनि॑ द्वी॒पिनि॑ या हि॒रण्ये॑।
त्विषि॑रश्वेषु॒ पुरु॑षेषु॒ गोषु॑॥१६॥

इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा
संविदा॒ना। रथे॑ अ॒क्षेपु॑ वृष॒भस्य॑ वा॒जे। वाते॑ प॒र्जन्ये॑ वरु॒णस्य॑
शुष्मे॑। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा
संविदा॒ना। राड॑सि वि॒राड॑सि। स॒म्राड॑सि स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य
त्वा तेज॑स्वते तेज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य त्वौज॑स्वत॒
ओज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा पय॑स्वते पय॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य
त्वाऽऽयु॑ष्मत॒ आयु॑ष्मन्तः॒ श्री॑णामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते प्र
यच्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्। तेज॑स्वच्छि॒रो अस्तु॑
मे। तेज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। तेज॑सा॒ सम्पि॑पृ॒ग्धि मा।

ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे।
ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः। ओजसां सं पिपृग्धि मा।
पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्।
पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः। पयसां
सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्।
आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः। आयुषा
सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं रेतो
वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे
देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो
वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां
रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णना। सोमं
इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्मुः। सूर्य इव ज्योतिषा
विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे

ब्रह्मवर्चसाय॑ गृह्णामि। अ॒पां य ऊ॒र्मो रसः॑। तम॒हम॒स्मा
 आ॑मुष्याय॒णाय॑। ओज॑से वी॒र्याय॑ गृह्णामि। अ॒पां यो म॑ध्यतो
 रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। पु॒ष्ट्यै प्र॒जन॑नाय गृह्णामि।
 अ॒पां यो य॒ज्ञियो॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। आयु॑षे
 दी॒र्घायु॑त्वाय॑ गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तः५ श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पयसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे
 च॥

[७]

अ॒भिप्रे॑हि वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॑त्ता॑ सप॒त्न॒हा। आ॒तिष्ठ॑
 मि॒त्रव॑र्धनः। तुभ्य॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भित्
 आ॒तिष्ठ॑ वृ॒त्रह॑त्रथम्। आ॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॒ विश्वे॑ अभूषन्।
 श्रियं॑ वसा॑नश्चरति॒ स्वरो॑चाः। म॒हत्तद॒स्यासु॑रस्य॒ नाम॑।
 आ॒ विश्व॑रूपो अ॒मृता॑नि तस्थौ। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑
 बृ॒हस्प॑तिः॥२३॥

अनु॒ सोमो॒ अन्व॑ग्निरा॑वीत्। अनु॒ त्वा विश्वे॑ दे॒वा
 अ॑वन्तु। अनु॒ सप्त॑ राजा॑नो य उ॒ताभिषि॑क्ताः। अनु॒ त्वा
 मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी विश्व॑शम्भू। सूर्यो॑
 अहो॑भिरनु॒ त्वाऽव॑तु। च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रैरनु॒ त्वाऽव॑तु। द्यौश्च॑

त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु।
अनु स्वधा चिकिता२ सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी
उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥—————[८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता
अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं
भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ
चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्।
राडसि विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्विरण्यं
ददाति। तेजस्तेनावरुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन।
यदष्ट्राम्॥२६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्विरण्यमा बध्नाति।
ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै
हिरण्यम्। तेज एवात्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव
सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वाह्मण एव
 रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवैनं समानानां करोति।
 उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतं सर्वाः प्रजाः
 प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति।
 तत्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः।
 यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसा-
 ऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टामवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं
 पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स
 बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स
 पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा
 एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद।

पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः।
यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः
प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥ ३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त।
त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च
कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं
भवन्ति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया
भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं
तृतीयै॥ ३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव
ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य
उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा
कान्द्रमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन
यजते॥ ३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै

म॒रुतो॑ दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठा अभवन्। भूयि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति। य
ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॒रदी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
आ प॑ञ्च॒मात्पुरु॑षा॒दन्न॑मत्ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑। स॒प्तद॒शः स्तोमा॑ नाति॑ यन्ति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥ ३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः
स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥)॥ [११]

अ॒स्या जरा॑सो द॒मा म॒रित्राः॑। अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑
पाव॑काः। श्वि॒चीच॑यः श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑। व॒नरू॑षदो वा॒यवो॑
न सोमाः॑। यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा। यजा॑ दे॒वाः ऋ॒तं बृ॒हत्।
अग्ने॑ यक्षि॒ स्वन्द॑मम्। अश्वि॑ना॒ पिब॑तः सु॒तम्। दी॒द्यग्नी॑
शुचि॑व्रता। ऋ॒तुना॑ यज्ञ॒वाह॑सा॥ ३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या वृत्समुप धापयेते।
हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे
सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि
यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो
विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च

दे॒वा न॑व॒ चाऽस॑पर्यन्॥३६॥

औक्ष॑ घृ॒तैरास्तृ॑णन्ब॒र्हिर॑स्मै। आदि॑द्धो॒तां न्य॑षादयन्त।
अ॒ग्निना॒ऽग्निः समि॑ध्यते। क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॑वा॑। ह॒व्य॒वाङ्मु॑ह्वा॑ऽऽस्यः।
अ॒ग्निर्दे॒वाना॑ ज॒ठर॑म्। पू॒तद॑क्षः क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॒रा
ग॑मत्। अ॒ग्नि॒श्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः। आ त्वे॒षमु॑ग्रम॒व
ई॒महे व॒यम्॥३७॥

ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रिया॑ व॒र्षनि॑र्णिजः। सि॒॒हा न ह॑ेषक्र॒तवः
सु॒दान॑वः। यदु॒त्त॒मे म॑रुतो मध्य॒मे वा॑। यद्वा॑ऽव॒मे सु॑भगासो
दि॒वि ष॑। ततो॑ नो रु॒द्रा उ॒त वा॒ऽन्वस्य॑। अ॒ग्ने वि॒त्ताद्ध॒विषो॑
यद्य॑जा॒मः। ई॒डे अ॒ग्नि॑ः स्व॒वस॑न्नमो॒भिः। इ॒ह प्र॑स॒तो वि च॑
यत्कृ॑तं नः। रथै॑रिव॒ प्रभ॑रे वाज॒यद्धिः॑। प्र॒दक्षि॑णिन्म॒रुता॑ः
स्तोम॑मृ॒द्ध्याम्॥३८॥

श्रु॒धि श्रु॑त्कर्ण॒ वह्नि॑भिः। दे॒वैर॑ग्रे स॒याव॑भिः। आसी॑दन्तु
ब॒र्हिषि॑। मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॒मा। प्रा॒तर्या॑वा॒णो अध्व॑रम्।
विश्वे॑षा॒मदि॑तिर्य॒ज्ञिया॑नाम्। वि॒श्वेषा॑मति॒थिर्मा॑नु॒षाणा॑म्।
अ॒ग्निर्दे॒वाना॑म॒व आवृ॑णानः। सु॒मृ॒डी॒को भ॑वतु वि॒श्ववे॑दाः। त्वे
अ॒ग्ने सु॒मतिं॑ भि॒क्षमा॑णाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे।
 कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्।
 त्वां जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वां रातिषाचो अध्वरेषु
 सश्चिरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वां यज्ञस्य साधनम्।
 अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं
 दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृद्ध्यां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो
 अच्छ। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा
 ते मदाया। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्।
 वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे।
 युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो
 हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया
 तरणिरद्रिर्बर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो अर्केः। व्युस्त्रिधो
 अस्रो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्चश्चियम्। यदिन्द्र नाहुषीष्वा।
 अग्ने विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्द्र॑ सु॒हव॑ हवामहे। अ॒होमुच॑ सु॒कृतं॑ दैव्यं
 जन॑म्। अ॒ग्निं मि॒त्रं वरु॑णं सा॒तये॑ भग॑म्। द्यावा॑पृथि॒वी
 म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॒रुश्च॒न्द्रं वि वि॒द्वान्।
 आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॒रथ॑ समै॒रत्। इन्द्रो॑ नृभि॑र॒जन॒दीद्यानः॑
 सा॒कम्। सूर्य॑मुष॒सं गा॒तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑ नेषि
 वि॒द्वान्। सु॒वर्व॒ज्योति॒रभ॑यं स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्वा तं इन्द्र॑ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम शर॒णा
 बृ॒हन्ता॑। आ नो॑ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑। ब्रह्म॑ जुषा॒णो
 हर्य॑श्च याहि। वरी॑वृज॒स्थवि॑रेभिः सुशि॒प्र। अ॒स्मे दध॑द्व॒षणं॑
 शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रा॑य गा॒वं आ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑ मधु॑।
 यथ्सी॑मुप॒ह्वरे॑ वि॒दत्। तास्ते॑ व॒ज्रिन्धे॒नवो॑ जो॒जयु॑र्नः॥४४॥

गभ॑स्तयो नि॒युतो॑ विश्ववा॑राः। अ॒हर॑ह॒र्भूय॑ इ॒ज्जोगु॑वानाः।
 पूर्णा॑ इन्द्र॑ क्षु॒मतो॑ भो॒जन॑स्य। इ॒मां ते॑ धि॒यं प्र भ॑रे म॒हो
 म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॑षणा॒ यत्त॑ आ॒न॒जे। तमु॑त्स॒वे च॑ प्रस॒वे
 च॑ सा॒स॒हिम्। इन्द्र॑ दे॒वासुः॑ श॒वसा॑ म॒दं ननु॑॥४५॥

व॒ज्रिण॑मय॒त्स्वस्ति॑ जो॒जयु॑र्नः स॒प्त च॑॥ [१३]

प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत। ते॒ऽस्मात्सृ॑ष्टाः परा॑ च

आयन्। तानग्निष्टोमेन नाऽऽप्रोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्रोत्।
 तान्धोडशिना नाऽऽप्रोत्। तान्नात्रिया नाऽऽप्रोत्।
 तान्धसन्धिना नाऽऽप्रोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म
 ईप्सेति। तान्गिस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्रोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन
 स्तोमेन नाऽऽप्रोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म
 ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नुवन्।
 स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन
 स्तोमेनाऽऽप्रोत्। वारवन्तीयेनावारयत्॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत्। यस्मात्पशवः प्रप्रेव
 भ्रंशेरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रोत्। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्याम-
 त्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं काममकामयन्त
 तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्रोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽऽप्रोदवारयत् नव च॥—————[१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा
 अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां
 मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि दैव प्रसवाय पित्रे।

वृष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यः सवितः
सर्वतांता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु चरति
प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु
मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदृहत्।
येभिर्द्यामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपा
समव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो
भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं
पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि।
व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः।

या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पा॒र्थि॒वीर्याः॑ । तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑सा॒ रु॒चा ।
अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा । अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑ ।
पय॑सा स॒ह । यथा॑सां रा॒ष्ट्रव॑र्धनः ॥ ५२ ॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता के॑रत् । इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन् ।
स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑ । र॒थीत॑म॒ रथी॑नाम् । वाजा॑ना॒ स॒त्पतिं॑ पतिम् । वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॑
छन्द॑सा । रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तोऽभिषि॑ञ्चन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा ।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॑भिषिञ्चन्तु जा॒गते॑न॒ छन्द॑सा ।
विश्वे॑ त्वा दे॒वा उत्तर॑तोऽभिषिञ्चं त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा ।
बृह॑स्पति॒स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑ञ्चतु पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा ॥ ५३ ॥

अ॒रु॒णं त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रङ्घ्रि॑जङ्क॒रम् । रोच॑मानं म॒रुता॑म॒ग्रे
अ॒र्चिषः॑ । सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं विषास॒हिम् । इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑
नाम॒हूत॑म॒ हुवे॑म । प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं॑ जी॒वसे॑ नः । आ नो॑
गव्य॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑ । आ नो॑ जने॑ श्रव॒यतं॑ यु॒वाना॑ । श्रु॒तं मे॑
मि॒त्राव॑रुणा॒ हवे॑मा । इन्द्र॑स्य ते वी॒र्य॑कृतः । बा॒हू उ॒पाव॑
हरामि ॥ ५४ ॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घ्रि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि ॥ [१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ
 वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्कावभितो रथं
 यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावाँन्यतत्री।
 ते नोऽग्रयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै
 त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु।
 तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः।
 आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा
 मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा
 त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः। अनु
 त्वाऽवतु सविता सुवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतम५
 रथीनाम्। वाजाना५ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः।
 ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां
 गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता
 पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत५

सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं
 परिष्वजानाः। सि॒ह॑ हि॒न्वन्ति मह॑ते सौभगाय। समु॒द्रं
 न सु॒हुव॑न्तस्थि॒वा॑सम्। म॒र्मृज्यन्ते॑ द्वी॒पिन॑म॒प्स्वन्तः॑।
 उद॒सावे॑तु सूर्यः। उदि॒दं मा॑म॒कं वचः॑। उदि॑हि देव सूर्य।
 सह॑ व॒श्रुना॑ मम। अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम्। मयि॑ वाग॑स्तु
 धर्ण॑सिः। यन्तु॑ न॒दयो॑ व॒र्षन्तु॑ प॒र्जन्याः॑। सु॒पिप्प॑ला
 ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामोद॒नव॑तामामि॒क्षव॑ताम्। ए॒षा॑
 राजा॑ भूयासम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा स॒वेन॒ द्यौः सूर्य॑ सप्त च॑॥—————[१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सन्त। येभि॒राभृ॑तं यदि॒दं
 वि॒रोच॑ते। तेभ्यो॑ जुहोमि बहु॒धा घृ॑तेन। रा॒यस्पोषे॑णे॒मं वर्च॑सा
 स॑ सृ॒जाथ। न॑र्ते ब्रह्म॑ण॒स्तप॑सो विमो॒कः। द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा
 व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्रा। प्र केशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषां॑
 ब्र॒ह्मेदी॑शे वप॑नस्य॒ नान्यः॑। आ रो॑ह॒ प्रोष्ठं॑ विष॑हस्व॒ शत्रू॑न।
 अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒
 पाशा॑त्। येना॑व॒पथ्स॑विता॒ क्षुरे॑ण। सोम॑स्य॒ राज्ञो॑ वरु॑णस्य

विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा स९
 सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु
 ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः
 सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौ९स्येनेमं वर्चसा स९
 सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु
 पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ९स्येनेमं
 वर्चसा स९सृजाथ। यथ्सीमन्तङ्कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा
 क्षुरः परिववर्ज वप९स्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
 पौ९स्येनेम९ स९ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँस्नाग्दीक्षा वशिनी ह्युग्राऽदधाद्ववर्ज वप९ स्ते द्वे च॥—————[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान
 एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त९
 स९ स्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि
 पाप्मानं भ्रातृव्य९ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं
 वेद॥६२॥

य॑ राजा॒नं॒ विशो॒ नाप॒चार्येयुः॑। यो वा॑ ब्राह्म॒णस्तम॑सा
पा॒प्मना॒ प्रावृ॑तः स्यात्। स ए॒तेन॑ यजेत। वि॒घनेनै॒वैन॑द्वि॒हृत्य॑।
वि॒शामा॑धि॒पत्यं॑ गच्छति। तस्य॒ द्वे द्वा॑द॒शे स्तो॒त्रे भव॑तः। द्वे
च॒तुर्वि॑ंशे। औ॒द्भिद्य॑मेव तत्। ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यो॒द्भिद्य॑म्। यद॑स्मै
स्वावि॒शो ब॒लि॑ ह॒रन्ति॑॥६३॥

हर॑न्त्यस्मै॒ विशो॑ ब॒लिम्। ऐ॒नम॑प्र॒तिख्या॑तं गच्छति। य ए॒वं
वेद॑। प्र॒बाहु॑वा अ॒ग्रे क्ष॒त्राण्या॑ते॒पुः। तेषा॒मिन्द्रः॑ क्ष॒त्राण्या॑दत्त।
न वा इ॒मानि॑ क्ष॒त्राण्य॑भू॒वन्निति॑। तन्नक्ष॑त्राणां नक्ष॒त्रत्व॑म्। आ
श्रेय॑सो भ्रातृ॒व्यस्य॒ तेज॑ इन्द्रि॒यं दत्ते॑। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॒
चैन॑मे॒वं वेद॑॥६४॥

तद्यथा॑ ह॒ वै स॑च॒क्रिणो॒ कप्ल॑कावु॒पाव॑हितौ स्याता॑म्।
ए॒वमे॒तौ यु॒ग्मन्तौ॒ स्तोमौ॑। अ॒युक्षु॒ स्तोमेषु॑ क्रियेते। पा॒प्मनो॒
ऽप॑हृत्यै। अप॑ पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं ह॑ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य
उ॒ चैन॑मे॒वं वेद॑। तद्यथा॑ ह॒ वै सू॒तग्रा॑म॒ण्यः। ए॒वं छ॒न्दांसि॑।
तेष्व॒सावा॑दि॒त्यो बृ॒हती॒रभ्यू॑ढः॥६५॥

स॒तोबृ॑हतीषु स्तुवते स॒तो बृ॑हन्। प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रसा॒नीत्ये॒व।
व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तं॒ वै क्ष॒त्रं वि॒शा। वि॒शैवैन॑

क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै
 ग्रामणीः संजातैः। संजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
 स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य
 पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेकं च॥—————[१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा हृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमेन यो वै सोमेनैष गौसवः
 सि०हैऽभि प्रेहिं मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता औदनं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानगस्त्योस्या
 जरासस्तिष्ठा हरीं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रौऽयमभिप्रेहिं वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्रं वा
 अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भातु तेभ्यो निधानं षट्षाष्टिः॥६६॥
 त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ रयि॒वृधः॑ सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति नि॒युता॑-
मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑
चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ज्ञज्ञ॑तू रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॑षणा
धाति॑ दे॒वम्। अ॒धा वा॒युं नि॒युतः॑ स॒श्वत॑ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं
वसु॑धिति॒न्निरे॑के। आ वा॒यो प्र॒ याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा बृ॒हती
म॑नी॒षा॥१॥

बृ॒ह॒द्र॒यिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒त॒द्या॒मा नि॒युतः॑
प॒त्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रय॒ज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒ह॒स्रि॒णीभि॑रु॒पं या॒हि य॒ज्ञम्। वा॒यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादय॒स्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑प॒ते न॒ त्वदे॑तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भू॒व।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं॑ नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। रयी॒णां पति॑ं य॒जतं॑
बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं
प्रथ॑म॒जामृ॑तस्य॑। य॒जाम॑ दे॒वम॑धि॒ नो ब्र॑वीतु। प्रजा॑प॒ते

त्वन्निधिपाः पुंराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्।
 पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व।
 तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवतं उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं
 नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्।
 देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणं सुवीर्यम्।
 रायस्पोषं विष्यतु नाभिमुस्मे। यो राय ईशे शतदाय
 उक्थ्यः। यः पशूनां रक्षिता विष्टितानाम्। प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषतां हविर्नः। सोमापूषणमौ देवौ।
 सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्।
 विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा
 पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो
 अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं
 विष्यतान्नाभिमुस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिं सोमो
 रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो
 अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववतं धियं मे। युवभ्यां
 विश्वाः पृतना जयेम। उदुत्तमं वरुणास्तभ्राद्याम्। यत्किं चेदं
 कित्वासः। अव ते हेडस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा
 न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासस्तिस्त्रो भूमीर्धारयन्। यज्ञो
 देवानां शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चर्तस्यास्मे कित्वासंश्चत्वारि च॥ [१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि
 बर्हिषि प्रिये। कामेन देवाः स्रथं दिवो नः। आ यान्तु
 यज्ञमुप नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्।
 घृतं पिन्वत्प्रतिहर्यन्वृतेजाः। प्र यज्ञिया यजमानाय येमुरे।
 आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मे। आ नः पुत्रा अदितेर्यान्तु
 यज्ञम्। आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं
 जुषन्ताम्। स्कभायतु निर्ऋतिं सेधतामतिम्। प्र
 रश्मिभिर्यतमाना अमृधाः। आदित्याः कामं प्रयतां वर्षद्वृतिम्।
 जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये

भूतानि ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्।
स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः
सेध॑न्तो अम॑तिं दु॒रेवा॑म्। अ॒स्मभ्य॑ पु॒त्रा अदि॑तेः प्र
य॑स॒त। आदि॑त्याः काम॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अ॒ग्ने न॑य
सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्।
यु॒यो॒ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते नम॑ उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः
शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नू॑षि। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वना॑
जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॒रो म॒तयो॑ दे॒वय॑न्तीः। अ॒ग्निं य॑न्ति
द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्द॒शः सु॒प्रती॑कः स्व॒श्वम्।
ह॒व्यवा॑ह॒मर॑तिं मा॒नुषा॑णाम्। अ॒ग्ने त्वम॑स्मद्यु॒योध्य॑मी॒वाः।
अ॒न॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्यम॑न्त कृ॒ष्टीः। पु॒न॒र॒स्मभ्य॑ सु॒वि॒ताय॑ दे॒व।
क्षां वि॒श्वेभि॑र॒जरे॑भिर्य॒जत्र॑॥१०॥

अ॒ग्ने त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्। स्व॒स्तिभि॑रतिं दु॒र्गाणि॑
वि॒श्वानि॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भ॒वा तो॑काय॒ तन॑याय॒ शं
योः। प्र॒का॒र॒वो म॑न॒ना व॑च्यमा॒नाः। दे॒व॒द्रीची॑ नयथ दे॒वय॑न्तः।

दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताचीं। इन्द्रं
नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्मा हि त्वा गोपतिः शूर
गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणः रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः
पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेकं
इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं
यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप
बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे
धेहि यवमद्रोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ
वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो
ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि
सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः।
अपः सिषासन्त्सुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्कैः।
बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा

जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयं
 शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणान्तविषेभिरूर्मिभिः।
 पारावदघ्नीमवसे सुवृत्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम
 धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमांस्यूर्मिभिर्द्वे च॥ [२]

सोमो धेनुः सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं
 ददातु। सादन्यं विदथ्यं सभेयम्। पितुः श्रवणं यो
 ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वं सोमं क्रतुभिः। या ते
 धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोमं विश्वाः।
 त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं
 ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्थसोमं प्रति हव्या
 गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। पुरो मात्रया
 तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वञ्जुवन्ति। उभे ते विद्म
 रजंसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि

गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथुतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
 व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
 आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयं शृण्वे अध जयन्नुत
 घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते
 मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरत्रापो
 अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा
 तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिघ्नन्। मरुत्वंतं वृषभं
 वावृधानम्। अकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे
 नूतनाय। उग्रं सहोदामिह तं हुवेम। जनिष्ठा उग्रः
 सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र।
 माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्।
 यन्मामेकं समर्थताहिहत्ये। अहं ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्।
 विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः।
 विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्भिरिन्द्र सख्यं ते
 अस्तु॥१९॥

अथे॒मा वि॒श्वाः पृ॒त॒ना जया॑सि। वर्ध॑न् वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑।
स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॑ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः।
सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृ॒षा वृ॒ष्णि॒येभिः॑ समो॑काः।
म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा ह॒व्यो भ॑रेषु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑न॒ विशो॑ अमदन्त
पूर्वीः। अ॒य॑ राजा॒ जग॑तश्च॒रष॑णी॒नाम्। स ए॒व वी॒रः
स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑करा॒जो जग॑तः पर॒स्याः। य॒दा
वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्मि॒ताभि॑क्र॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं
व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुष॒ता॑ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा
दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दि॒शोऽदृ॑हद् ह॒वि॒ता दृ॑हणेन। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः।
पु॒रो॒डाशं॑ प्र॒ति गृ॑भ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑।
अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑
आ॒वत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पु॒रो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॑धा॒नः। वृ॒त्रतू॑र्नो अ॒भय॑ शर्म॒ य॑सत्। यः स॒प्त सि॒न्धू॑
रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्वि॑शश्च। इन्द्रो॑

ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः॑ । वृ॒त्रतू॑र्नो य॒ज्ञमि॒होप॑ यासत् ॥ २२ ॥

व॒व॒र्थ॒ वि॒त्स॒ इन्द्र॑स्तुरायास्तु वृ॒त्रतू॑र्ये वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यान्नी॑णिं च ॥ [३]

इन्द्र॑स्तर॑स्वानभिमाति॒होग्रः॑ । हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः
सु॒व॒र्षाः । तस्य॑ व॒यं सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य । अपि॑ भ॒द्रे सौम॑न॒से
स्या॑म । हिर॑ण्यवर्णो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑ । अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॑ पृ॒त॒नासु॑
जि॒ष्णुः । स नः॑ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं वि॒ यं स॑त् । यू॒यं पा॑त
स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः । इन्द्र॑ः स्तु॒हि व॒ज्रिण॑ः स्तोम॑पृष्ठम् ।
पु॒रोडा॑शस्य जुष॑तां ह॒विर्नः॑ ॥ २३ ॥

ह॒त्वाभि॑मा॒तीः पृ॒त॒नाः सह॑स्वान् । अथा॑भ॒यं कृ॑णुहि
वि॒श्वतो॑ नः । स्तु॒हि शूर॑ व॒ज्रिण॑मप्र॒तीत्त॑म् । अ॒भि॒मा॒ति॒हन॑
पु॒रुहू॑तमिन्द्र॑म् । य एक॑ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु । तस्मा॑ इन्द्रा॒य
ह॒विरा॑ जु॒होत॑ । इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः । दि॒शां
पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान् । अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तु॑विष्मान् ।
अ॒स्मभ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णं र॒यिन्दा॑त् ॥ २४ ॥

य इ॒मे द्या॑वापृथि॒वी म॑हि॒त्वा । बले॑नाद॒हद॑भिमाति॒हेन्द्रः॑ ।
स नो॑ ह॒विः प्र॑ति॒ गृ॒भ्णातु॑ रा॒तये॑ । दे॒वाना॑ दे॒वो नि॑धि॒पा
नो॑ अ॒व्यात् । अ॒न॒वस्ते॒ रथं॑ वृ॒ष्णे य॑त्ते । इन्द्र॑स्य॒ नु

वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च
शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न
नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन
वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां
मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्।
मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमार्गतं विश्वधेना।
प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्।
विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्।
विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म
यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषा-
ऽरातीर्दहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कमिता रजांसि।
वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः।
विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहृतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन।
अपामीवांसं सेधतंसं रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं

योः। अ॒॒होमुचा॑ वृष॒भा सु॒प्रतू॑र्ती। दे॒वानां॑ दे॒वत॑मा॒ शचि॑ष्ठा।
विष्णू॑वरुणा॒ प्रति॑हर्यतन्नः। इ॒दं नरा॑ प्रय॑तमू॒तये॑ ह॒विः। म॒ही नु
द्यावा॑पृथि॒वी इ॒ह ज्ये॑ष्ठे। रु॒चा भ॑वता॒ शुच॑य॒द्विर॒कैः॥२८॥

यथ्सीं॑ वरि॑ष्ठे बृह॒ती वि॑मि॒न्वन्। नृ॒वद्भ्यो॒क्षा प॑प्र॒थाने॑भिरेवैः।
प्र॒पूर्व॑जे पि॒तरा॒ नव्य॑सीभिः। गी॒र्भिः कृ॑णुध्व॒॒सद॑ने ऋ॒तस्य॑।
आ नो॑ द्यावापृथि॒वी दै॒व्येन॑। जने॑न यात॒महि॑ वां व॒रूथ॑म्।
स इ॒थ्स्वपा॑ भुव॑नेष्वा॒स। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी ज॒जान॑। उ॒र्वी
ग॒भीरे॑ रज॑सी सु॒मेकै॑। अ॒व॒॒शे धी॒रः श॒च्या॒ समै॑रत्॥२९॥

भूरिं॑ द्वे अच॑रन्ती चर॑न्तम्। प॒द्वन्तं॑ गर्भ॑म॒पदी॑दधाते। नित्यं॑
न सूनुं॑ पि॒त्रोरु॒पस्थे॑। तं पि॑पृत॒॒रोद॑सी सत्य॒वाच॑म्। इ॒दं
द्यावा॑पृथि॒वी स॒त्यम॑स्तु। पि॒त॒र्मा॒तर्य॑दि॒होप॑ ब्रुवे वा॑म्। भू॒तं
दे॒वाना॑मव॒मे अ॒वो॑भिः। वि॒द्यामे॒षं वृ॒जनं॑ जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी
पृथ्वी॑ बहु॒ले दू॒रे अ॑न्ते। उप॑ ब्रुवे॒ नम॑सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन्।
दधा॑ते॒ ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्ती। द्यावा॒ रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अ॒भ्वा॑त्।
या जा॒ता ओष॑धयोऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः
सोम॑राजीरश्वाव॒ती॒॒ सोम॑व॒तीम्। ओष॑धी॒रिति॑ मा॒तरो॒ऽन्या
वो॑ अ॒न्याम॑वतु॥३०॥

हविर्नो दाद्वभूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरैरदस्मिन्पञ्चं च॥ ————— [४]

शुचिं नु स्तोमं श्रुतं द्वित्रम् । उभा वामिन्द्राग्नी प्र
चर्षणिभ्यः । आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रैः । ब्रह्मणस्पते त्वमस्य
यन्ता । सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा विश्वं तद्भुद्रं
यद्वन्ति देवाः । बृहद्वदेम विदथे सुवीराः । स ईं
सत्येभिः सखिभिः शुचिभिः । गोधायसं विधनसैरतर्दत् ।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः ॥ ३१ ॥

धर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट् । ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम् ।
सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः । यो गा उदाजत्स दिवे
वि चाभजत् । महीवं रीतिः शवंसा सरत्पृथक् । इन्धानो
अग्निं वनवद्वनुष्यतः । कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत् । जातेन
जातमतिमृत्प्र सृंसते । यं यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ।
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहो ॥ ३२ ॥

रायः स्याम रथ्यो विवंस्वतः । वीरेषु वीरा उपपृङ्क्षि
नस्त्वम् । यदीशानो ब्रह्मणा वेषि मे हवम् । स इज्जनेन स
विशा स जन्मना । स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः । देवानां
यः पितरमा विवांसति । श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् ।

यास्ते पूषन्नावो अन्तः। शुक्रं ते अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे
पथामजनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थे।
आ च परा च चरति प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ
पृथिव्याः। इडस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः। तं देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतं तवसः स्वश्चम्। अजाऽश्वः पशुपा
वाजबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे भुवने अर्पितः। अष्टौ पूषा
शित्थिरामुद्वरीवृजत्॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुची वो हव्या मरुतः
शुचीनाम्। शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः। ऋतेन
सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र
चित्रमर्कं गृणते तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये
सहांसि सहसा सहन्ते। रेजन्ते अग्ने पृथिवी मुखेभ्यः।
असेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरुक्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भी
रुचानाः। अनु स्वधामायुर्धैर्यच्छमानाः। या वः शर्म
शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं

तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे
तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस्र आ नमन्ति। इमे
शः संवनुष्यतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरुरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेवा। प्रप्र
जायन्ते अकवा महोभिः। पृश्नेः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः।
स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय।
सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रा। इन्द्र
देवेभिरनु ते नृषह्ये। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा
मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं न राधः। इन्द्रो राजा
जगतश्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो
ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि
यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रं
सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे।
तमुष्टुवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र
धृष्णुया नयति वस्यो अच्छे। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।

ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र
द्युम्नः सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ट पृषोद्वरीवृजत्वादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥—————[५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो
अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशयं च प्रसुवं
च भूमं। अभीवृतं कशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथः सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि
तविषीं दधानः। सघा नो देवः सविता सवायं। आ
साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमंतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन।
विजनाञ्छावाः शितिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं
वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि
तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः
सुनीथः। कैदानीः सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः रश्मिरस्या
ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशंसो ग्रास्पतिर्नो
अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य

सवि॒तुः स्या॑म। आ नो॒ विश्वे॒ अस्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो
अ॒र्य॒मा वरु॑णः स॒जोषा॑ः। भुव॑न् यथा॒ नो विश्वे॑ वृ॒धासः॑।
कर॑न्त्सुषाहा॒ विथु॑रं न शवः॑। शं नो॒ दे॒वा वि॒श्वदे॒वा भव॑न्तु।
श॒ः सर॑स्वती स॒ह धी॒भिरे॑स्तु॥४२॥

शम॑भि॒षाचः॑ शमु॒ राति॑षाचः। शं नो॒ दि॒व्याः पार्थि॑वाः
शं नो॒ अप्या॑ः। ये स॑वि॒तुः स॒त्यस॑वस्य॒ विश्वे॑। मि॒त्रस्य॑
व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौ॑भ॒गं वी॒रव॑द्भोम॒दप्रः॑। दधा॑तन्
द्रवि॑णं चि॒त्रम॒स्मे। अ॒ग्ने या॒हि दू॒त्यं वा॒रिषे॑ण्यः। दे॒वाः
अच्छा॑ ब्रह्म॒कृता॑ गु॒णेन॑। सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पः। य॒क्षि
दे॒वान्र॑ल॒धेया॑य॒ विश्वा॑न्॥४३॥

द्यौः पि॑तुः पृथि॑वि मा॒तर॑ध्रुक्। अ॒ग्ने भ्रा॑त॒र्वस॑वो मृ॒डता॑
नः। विश्व॑ आ॒दित्या॑ अ॒दिते॑ स॒जोषा॑ः। अ॒स्मभ्य॑ः श॒र्म
ब॒हुलं॑ वि य॑न्त। विश्वे॑ दे॒वाः शृ॑णु॒तेम॑ः हव॑ मे। ये
अ॒न्तरि॑क्षे॒ य उ॒प द्यवि॑ष्ठ। ये अ॑ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्राः।
आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मा॒दय॑ध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑वसाऽऽव॒वृत्या॑म्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्रह्म॒ पृ॒तना॑सु स॒ह्या अ॒स्माक॑म्। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या

सुपा॒रा। यु॒वं वस्त्रा॑णि पी॒वसा॑ वंसाथे। यु॒वोरच्छि॑द्रा
मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा सचेथे। तथ्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा महि॒त्वम्। ई॒र्मा
त॒स्थुषी॑रह॒भिर्दु॑दुहे। विश्वाः॑ पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अ॒नु
वा॒मेकः॑ पु॒विरा॑ ववर्ति॥४५॥

यद्व॑हि॒ष्ठत्रा॑ति॒ विदे॑ सु॒दानू। अच्छि॑द्र॒ः शर्म॑ भु॒वन॑स्य
गो॒पा। ततो॑ नो मि॒त्रावरु॑णाववीष्टम्। सि॒षास॑न्तो
जी॒गिवा॑सः स्याम। आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒व्यदा॑तिम्।
घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॑मि॒डाभिः॑। प्र॒ति वा॒मत्र॒ वर॑मा जना॑य।
पृ॒णीत॑मु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं॑ जी॒वसे॑ नः।
आ नो॑ ग॒व्यूति॑मु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॑ जने॑ श्रवयतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा
हवे॑मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरिः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑
स्व॒धाम्नै॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भर॒ता
शृ॒णोत॑न। त्वा॒दत्ते॑भी रु॒द्र श॑न्त॒मेभिः॑। श॒त॑ हि॒मा अ॑शीय
भे॒ष॒जेभिः॑। व्य॑स्मद्वेषो॒ वित॑रं व्य॑हः। व्य॒मीवा॑श्चा॒तय॑स्वा
वि॒षूचीः॑॥४७॥

अर्हन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ तै पितर्मरुताः सुम्रमेतु।
 मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अ॒भि नो वी॒रो अ॒र्वति
 क्षमेत। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः। ए॒वा ब॑भ्रो वृषभ चेकितान।
 यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑ बोधि।
 बृ॒ह॒द्व॒दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्।
 मी॒ढु॒ष्ट॒मा॒र्हन्बिभर्षि। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्द्रे च॥—————[६]

सूर्यो दे॒वीमु॒षस॑ ५ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
 यत्रा॒ नरो॑ दे॒वय॒न्तो यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।
 भ॒द्रा अ॒श्वा ह॒रितः॑ सूर्यस्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा अ॒नु॒मा॒द्यासः॑।
 न॒म॒स्य॒न्तो दि॒व आ पृ॒ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति
 स॒द्यः। तथ्सूर्यस्य दे॒वत्वं तन्म॑ह॒ित्वम्। म॒ध्या क॒र्तो॒र्वित॑त॒ ५
 सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒दे॒दयु॑क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आ॒द्रात्री॑ वा॒स॑स्तनुते
 सि॒म॒स्मै। तन्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॒भिच॑क्षे॑। सूर्यो रू॒पं कृ॑णुते
 द्यो॒रु॒प॒स्थै। अ॒न॒न्तम॒न्यद्रु॑श॒दस्य॑ पाजः। कृ॒ष्णम॒न्यद्ध॒रितः॑

सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॒वा उ॒दिता॒ सूर्य॑स्य। निर॑हंसः
पि॒पृता॒न्निर॑व॒द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो माम॒हन्ता॑म्। अ॒दि॒तिः
सिन्धुः॑ पृथि॒वी उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॒ उदे॑ति। दू॒रे अ॑र्थ॒स्तर॑णि॒भ्राज॑मानः।
नू॒नं जनाः॑ सूर्ये॒ण प्र॑सू॒ताः। आय॑न्न॒र्थानि॑ कृ॒णव॑न्नपा॒सि। शं
नो भ॑व॒ चक्ष॑सा॒ शं नो॑ अ॒ह्ना। शं भा॒नुना॒ शं हि॒मा शं घृ॑णेन।
यथा॒ शम॑स्मै शम॑स॒द्दुरो॑णे। तथ्सूर्य॑ द्रवि॑णं धे॒हि चि॒त्रम्। चि॒त्रं
दे॒वाना॑मु॒दगा॑दनी॒कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्या॒ग्नेः॥५१॥

आ॒प्रा द्या॒वापृथि॑वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा
जग॑तस्त॒स्थुष॑श्च। त्वष्टा॒ दध॑त्तन्न॒स्तुरी॑पम्। त्वष्टा॑ वी॒रं
पि॒शङ्ग॑रूपः। द॒शे॒मन्त्वष्टु॑र्जनयन्त॒ गर्भ॑म्। अत॑न्द्रा॒सो
यु॒वत॑यो बिभ॑र्त्रम्। ति॒ग्मानी॑कः॒ स्वय॑शसं॒ जने॑षु।
वि॒रोच॑मानं॒ परि॑षीन्नयन्ति। आ॒विष्ट्यो॑ वर्ध॑ते॒ चारु॑रासु।
जि॒ह्माना॑मूर्ध्व॒स्वय॑शा उ॒पस्थे॑॥५२॥

उ॒भे त्वष्टु॑र्बिभ्यतु॒र्जाय॑मानात्। प्र॒तीचीं॑ सि॒ंहं प्र॑ति॒-
जोष॑येते। मि॒त्रो जना॑न्प्र स मि॒त्रा। अ॒यं मि॒त्रो न॑म॒स्यः
सु॒शेवः॑। राजा॑ सु॒क्षत्रो॑ अ॒जनिष्ट॑ वे॒धाः। तस्य॑ व॒यं

सु॒म॒तौ य॒ज्ञि॒य॒स्य॒। अ॒पि भ॒द्रे सौ॒म॒न॒से स्या॑म॒। अ॒न॒मी॒वा॒स॒
इ॒ड्या म॑द॒न्तः॒। मि॒त॒ज्म॑वो॒ वरि॑म॒न्ना पृ॑थि॒व्याः॒। आ॒दि॒त्य॒स्य॒
व्र॒तमु॑प॒क्ष्य॒न्तः॑॥५३॥

व॒यं मि॒त्र॒स्य॒ सु॒म॒तौ स्या॑म॒। मि॒त्रं न ई॑ शि॒म्या गो॑षु
ग॒व्य॒व॒त्। स्वा॒धि॒यो वि॒दथे॑ अ॒प्स्व॒जी॑जनन्। अ॒रे॒ज॒य॒ता॒
रो॒द॒सी पा॒ज॒सा गि॒रा। प्र॒ति प्रि॒यं य॑ज॒तं ज॒नु॒षा॒म॒वः॒। म॒हा॑
आ॒दि॒त्यो न॑म॒सोप॑स॒द्यः॒। या॒त॒य॒ज्जनो॑ गृण॒ते सु॑शे॒वः॒। तस्मा॑
ए॒तत्प॒न्य॑त॒माय॑ जुष्ट॒म्। अ॒ग्नौ मि॒त्राय॑ ह॒विरा जु॑होत॒। आ
वा॑ रथो॒ रोद॑सी ब॒द्ध॒धा॒नः॑॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृ॑ष॒भि॒र्या॒त्वश्चैः॑। घृ॒त॒व॒र्त॒निः प॒वि॒र्भी॒रु॒चा॒नः॒।
इ॒षां वो॒ढा नृ॒प॒ति॒र्वा॒जिनी॑वान्। स प॑प्र॒था॒नो अ॒भि प॑ञ्च भू॒मः॒।
त्रि॒व॒न्धु॒रो म॒न॒साया॑तु यु॒क्तः॒। वि॒शो ये॒न ग॒च्छ॑थो दे॒व॒य॒न्तीः॑।
कु॒त्रा चि॒द्याम॑म॒श्विना॑ द॒धा॒ना। स्व॒श्वा य॒श॒साऽऽया॑त॒म॒र्वाक्।
द॒स्रा नि॒धिं मधु॑म॒न्तं पि॒बा॒थः॒। वि॒ वा॑ रथो॒ व॒ध्वा
याद॑मानः॥५५॥

अ॒न्तां दि॒वो बा॑ध॒ते व॒र्त॒नि॒भ्या॑म्। यु॒वोः श्रि॒यं परि॑
योषा॑वृणीत॒। सू॒रो दु॒हि॒ता परि॑त॒क्मि॒या॒याम्। यद्वै॒व॒य॒न्त॒म॒व॑थः
श॒ची॑भिः॒। परि॑घ्न॒ स॒वां म॒ना॒वां व॒यो॑गाम्। यो ह॒स्य॒वा॑

रथिरावस्तं उ॒स्त्राः। रथो॑ यु॒जा॒नः प॑रि॒याति॑ व॒र्तिः। तेन॑ नः
शं योरु॒षसो॑ व्यु॒ष्टौ। न्य॑श्वि॒ना वह॑तं य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। यु॒वं
भु॒ज्युम॑वविद्धं॒ समु॒द्रे॥५६॥

उद॑ह॒थुर॑ण॒सो अ॒स्त्रि॑धानैः। प॒त॒त्रिभि॑रश्र॒मैर॑व्य॒धिभिः॑।
द॒ःस॒ना॑भिरश्वि॒ना पा॒रय॑न्ता। अ॒ग्नी॑षोमा॒ यो अ॒द्य वा॑म्।
इ॒दं वचः॑ स॒पर्य॑ति। तस्मै॑ ध॒त्तं सु॒वीर्य॑म्। ग॒वां पोष॑ः
स्व॒श्वि॒यम्। यो अ॒ग्नी॑षोमा॑ ह॒विषा॑ स॒पर्या॑त्। दे॒व॒द्री॒चा मन॑सा॒
यो घृ॒तेन॑। तस्य॑ व्र॒तं र॑क्ष॒तं पा॒तम॑हंसः॥५७॥

वि॒शे ज॒नाय॑ म॒हि श॑र्म यच्छ॒तम्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ य
आ॒हु॒तिम्। यो वा॑ दा॒शा॒द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्।
वि॒श्व॒मायु॑र्व्य॒श्जव॑त्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ चेति॑ तद्वी॒र्यं वा॑म्।
यदमु॑ष्णी॒तम॒वसं॑ पु॒णिङ्गोः॑। अ॒वा॒तिर॑तं प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑।
अ॒वि॒न्द॒तं ज्योति॑रेकं॒ बहु॑भ्यः। अ॒ग्नी॑षोमावि॒मं सु॑
मेऽग्नी॑षोमा॒ ह॒विषः॑ प्र॒स्थि॑तस्य॥५८॥

ज॒भार॑ द्यौर॒ग्रेरु॑प॒स्थं उप॑क्ष्यन्तो॒ बद्ध॑धानो व॒ध्वा याद॑मानः समु॒द्रेऽहंसः॑ प्र॒स्थि॑तस्य॥—[७]

अ॒हम॑स्मि प्रथ॒म॒जा ऋ॑तस्य। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒
नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स इ॒देव॑ माऽऽवा॑ः। अ॒हम॑न्नम॒न्न-

मदन्तमग्निः। पूर्वमग्नेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते
अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः
प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्नं जहाम्यन्यम्। अहमन्नं
वशमिच्छरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत।
परांके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैर्देवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्।
यदद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनूर्मे बभूव।
महान्तौ चरू संकृद्गुधेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च
साकम्। तत्सम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति
नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः।
अन्नं ब्रह्माणो जुरसं वदन्ति। अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्।
मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इत्थं तस्य।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी।
अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि। मामदन्त्यहमद्व्यन्यान्॥६१॥

अहं सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वं तपन्ति।

दे॒वीं वाच॑म॒जनय॑न्त॒ यद्वा॒ग्वद॑न्ती। अ॒न॒न्ताम॑न्ता॒दधि॑ निर्मितां
म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां द्वि॒पदा॑ ५
षट्प॑दां च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ दे॒वा उप॑
जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ मनु॒ष्याः। वा॒चीमा विश्वा॑
भुव॑नान्यर्पिता॥६२॥

सा नो॑ हव॑ जुषता॒मिन्द्र॑पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथम॒जा ऋ॑तस्य।
वेदा॑नां मा॒ताऽमृत॑स्य॒ नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्।
अव॑न्ती दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। या॒मृष॑यो म॒न्त्रकृ॑तो
मनी॒षिणः॑। अ॒न्वैच्छ॑ दे॒वास्तप॑सा॒ श्रमे॑ण। ता॒न्दे॒वीं वाच॑ ५
ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ दधातु सु॒कृत॑स्य॒ लोके॑। च॒त्वारि॑
वाक्प॑रिमिता पु॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्राह्म॒णा ये म॑नी॒षिणः॑। गुहा॒ त्रीणि॑ निहि॒ता
नेङ्ग॑यन्ति। तु॒रीयं॑ वा॒चो म॑नु॒ष्या वद॑न्ति। श्र॒द्धया॑ऽग्निः
समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ विन्दते ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मूर्ध॒नि।
वच॑सा वे॒दयाम॑सि। प्रि॒यः श्र॑द्धे दद॑तः। प्रि॒यः श्र॑द्धे
दिदा॑सतः। प्रि॒यं भो॒जेषु॑ यज्व॑सु॥६४॥

इदं म॑ उ॒दितं॑ कृ॒धि। यथा॑ दे॒वा असु॑रेषु। श्र॒द्धामु॑ग्रेषु

चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वंसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां
देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्यया-
ऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे
श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्।
श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषां वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्रिया
उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्।
अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्केरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म
सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं
जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना।
अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्।
तेन कोऽर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्।
ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः
समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु

प्रजा॒नन्। घृ॒तं पि॒न्वन्न॒जर॑ꣳ सु॒वीर॑म्॥६८॥

ब्रह्म॑ स॒मिद्ध॑व॒त्याहु॑तीनाम्। आ गावो॑ अ॒गम॑न्नु॒त भ॒द्रम॑क्रन्।
सीद॑न्तु गो॒ष्ठे र॒णय॑न्त्व॒स्मे। प्र॒जाव॑तीः पु॒रुरू॒पा इ॒ह स्युः।
इन्द्रा॑य पूर्वीरू॒षसो॑ दुहा॒नाः। इन्द्रो॑ यज्व॑ने पृण॒ते च॑ शि॒क्षति॑।
उपे॑द्ददाति न स्वं मु॒षाय॑ति। भूयो॑भूयो र॒यिमि॑दस्य व॒र्धय॑न्।
अभि॑न्ने खि॒ल्ले नि द॑धाति दे॒व्युम्। न ता न॑शन्ति न ता
अर्वा॑॥६९॥

गावो॑ भ॒गो गा॒व इन्द्रो॑ मे अ॒च्छात्। गा॒वः सोम॑स्य
प्रथ॑मस्य भ॒क्षः। इ॒मा या गा॒वः स॒ज॑नास॒ इन्द्रः॑। इ॒च्छामी॑द्धृ॒दा
मन॑सा चि॒दिन्द्र॑म्। यू॒यं गा॑वो मे॒दय॑था कृ॒शं चि॑त्। अ॒श्ली॒लं
चि॑त्कृ॒णु॒था सु॒प्रती॑कम्। भ॒द्रं गृ॑हं कृ॒णु॒थ भ॒द्रवा॑चः। बृ॒हद्वो
वयं॑ उ॒च्यते॑ स॒भासु॑। प्र॒जाव॑तीः सू॒यव॑सꣳ रि॒शन्तीः॑। शु॒द्धा
अ॒पः सु॑प्रपा॒णे पि॑ब॒न्तीः। मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत् माऽघ॒शꣳसः॑।
परि॑ वो हे॒ती रु॒द्रस्य॑ वृ॒ज्यात्। उपे॑दमु॒प॒प॒र्चन॑म्। आ॒सु
गोषू॑प॒पृच्य॑ताम्। उप॑र्ष॒भस्य॑ रे॒त॑सि। उपे॑न्द्र॒ तव॑ वी॒र्ये॑॥७०॥

च॒रामि॑ कर्नीयोऽन्या॒नर्पिता॑ प॒दानि॑ यज्व॑सु ह॒वामहे॑ वि॒ष्ठा लो॒काः सु॒वीर॑मर्वा पि॑ब॒न्तीः

ष॒द्व॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो
 दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययौर्व्रतं न ममे जातु
 देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्या। दिवो न रश्मीः स्तनुतो
 व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा
 चरतो हुतामती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा
 चन्द्रमसा विचक्षणा॥ ७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता
 महिब्रता। विश्ववपरी प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा
 दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
 मनस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त
 बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
 सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥ ७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो
 अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो
 विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां
 राजा। यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा
 आदित्यश्यामि। नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो

नो व्योमा पुरो यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भुः किमासीद्ब्रह्मं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि
ना रात्रिया अहं आसीत्प्रकेतः। आनीदवातः स्वधया
तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किञ्चनास। तम आसीत्तमसा
गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलं सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभवपिहितं
यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति
निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो
रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्।
रेतोधा आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः
परस्तात्। को अद्धा वेद क इह प्र वोचत्। कुत आज्ञाता
कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेद यत आबभूव। इयं विसृष्टिर्यत आबभूव।
यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्।
सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किंस्विद्वनङ्ग उ स वृक्ष
आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा

पृच्छतेदुतत्। यद्ध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स
वृक्ष आसीत्॥ ७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि
वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं
हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं
ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं
भगमुग्रं हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं
मन्यमानस्तुरश्चित्॥ ७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः।
भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग
प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व
उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानां
सुमतौ स्याम। भग एव भगवां अस्तु देवाः॥ ७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स
नो भग पुर एता भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव
शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा
वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः

सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरं शर्मन्नधिं विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिदेवाः प्रपीना
एकं च॥—[९] पीवान्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरं स्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो
देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नवः॥९॥

पीवान्नान्ते त्वं पारयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता
सूर्याचन्द्रमसा नवसप्ततिः॥७९॥

पीवान्नां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
